

UTVÄRDERING KRITERIUM - PILOTPROJEKTET

HELENA FRANCKE
Högskolan i Borås

1 oktober 2017

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	1
Inledning och bakgrund	4
Publiceringsmönster inom HS	8
Sakkunniggranskning	11
Evaluering och modeller för resursfördelning.....	16
Öppen tillgång till forskningspublikationer.....	19
Organisation och uppdrag	22
Kostnader och finansiering.....	25
Publiceringsplattformen	28
Kommunikation om Kriterium.....	29
Framtid och reflektioner	30
Opublicerade källor.....	36
Referenser.....	37
Bilaga 1: Aktörer i granskningsarbetet och deras roller.....	41

Sammanfattning

Kriterium har drivits som ett pilotprojekt för sakkunniggranskning och open access-publicering av vetenskapliga böcker med svensk anknytning sedan 2015. En lansering riktad mot forskare och skriftserier skedde under hösten 2015. De första sex böckerna i serien publicerades 2016 och tillgängliggjordes även via Kriteriums webbplats. Ytterligare titlar befinner sig i olika stadier av gransknings- och publiceringsprocessen.

Tre grundstenar kan identifieras i beskrivningarna av Kriteriums syfte och mål, nämligen att säkerställa att Sverige även fortsättningsvis ska ha en *livaktig vetenskaplig bokutgivning* inom humaniora och samhällsvetenskap, att utgivningens status och kvalitet, och därigenom dess framtida existens, kan stärkas av att *böckerna sakkunniggranskas* på ett systematiskt och transparent vis, och att denna sakkunniggranskning dessutom kan fungera som en kvalitetsmarkering för böcker som *open access-publiceras*. Open access-publicering lyfts fram dels som en väg att öka spridning av och synlighet för svenska vetenskapliga böcker och dels som ett sätt att möjliggöra för författare att uppfylla framtida krav på öppen tillgång till böcker.

Vidare nämns som en viktig funktion för Kriterium att utgöra ett kompetensnätverk för frågor som rör den vetenskapliga boken i Sverige. En styrka i rollen som kompetensnätverk är det samarbete mellan olika aktörer som sker inom ramen för Kriterium och i vilket ingår forskare, lärosäten och deras bibliotek, Acta-serier och annan universitetsbaserad utgivning, forskningsfinansiärer och förlag.

Denna rapport beskriver verksamheten som har bedrivits inom pilotprojektet och placerar arbetet i en bredare internationell kontext. Med grund i denna beskrivning förs avslutningsvis ett resonemang om Kriteriums framtid, vilket sammanfattas här:

Pilotprojektet Kriterium

- Kriterium utgör en på många sätt unik aktivitet för sakkunniggranskning av vetenskapliga böcker genom att vara organiserad som en infrastruktur tillgänglig för alla svenska förlag och skriftserier och för böcker på olika språk.
- Under sina år som pilotprojekt har Kriterium nått de mål som ställdes upp för projektet genom att ha 18 sakkunniggranskade böcker antingen publicerade eller i sakkunniggranskningsprocessen. Kriterium har dessutom blivit accepterad som en publikationsserie i den norska listan.
- Att de böcker som har sakkunniggranskats inom Kriterium som ett resultat av processen har nått högre kvalitet framkommer i intervjuerna med personer som är engagerade i Kriterium (Hammar, 2017).

Behov av utveckling av Kriteriums verksamhet och organisation

- Kriterium behöver i sin framtida organisation synliggöra arbetsuppgifter, kostnader och intäkter och utveckla en tydlig roll- och ansvarsfördelning mellan alla inblandade

aktörer. De erfarenheter som har vuxit fram under pilotprojektet utgör ett gott underlag för detta.

- Kriterium behöver säkerställa att nödvändiga personalresurser finns för att driva verksamheten. Det kräver att det som i pilotprojektet i många fall varit osynlig tid och insatser synliggörs och att medlemmar i såväl styrgrupp och redaktionsråd som personal i stödfunktioner som ekonomi, kommunikation, IT och personaladministration har tid i sina tjänster och/eller tydligt formulerade ansvar för verksamheten.
- Finansieringen av Kriterium behöver säkerställas och kostnaderna för Kriterium behöver dokumenteras samlat. Att ett gemensamt ansvar för finansieringen tas av lärosäten och av finansiärer av forskning och forskningsinfrastruktur är rimligt. Detta kan också innebära en utökning av antalet lärosäten och finansiärer som stödjer Kriterium.
- Kriterium behöver ett väl fungerande publiceringssystem som också kan hantera att antalet titlar som hanteras inom Kriterium skalas upp. Publiceringssystemet bedöms inte fungera tillfredsställande i nuläget.
- Kriterium har förbättrat och förtydligat sin kommunikation gentemot inblandade aktörer under pilotprojektets gång. Om tydligare uppdrag och personalresurser säkerställs i Kriteriums nästa fas finns möjligheter för Kriterium att framöver bli en starkare röst även utåt, i frågor som rör publicering inom humaniora och samhällsvetenskap i Sverige och internationellt.
- Kriterium bör i sin framtida verksamhet undersöka möjligheter till utvidgade samarbeten med fler lärosäten, förlag, open access-initiativ och finansiärer av forskning och open access-publicering.

Potential för Kriterium i framtiden

- Kriteriums verksamhet ökar möjligheterna för forskare vid svenska lärosäten att få sina böcker utgivna med sakkunniggranskning, vilket kan ha fördelar i olika resursfördelningsmodeller. Böckerna blir även öppet tillgängliga på Kriteriums webbplats och i databaser hos OAPEN.
- Sakkunniggranskning i Kriteriums regi kan även bidra till ökad legitimitet för svenska vetenskapliga böcker gentemot forskare och yrkesverksamma som inte är bekanta med svenska förlag och skriftserier eller som hyser lågt förtroende för böcker som görs tillgängliga öppet.
- De erfarenheter som arbetet med Kriterium har resulterat i bör tas tillvara i det fortsatta arbetet på nationell nivå med att främja öppen tillgång till vetenskapliga böcker. Verksamheten kan också utgöra grund för vidare studier av öppen tillgång till vetenskapliga böcker i Sverige.
- De rörliga kostnaderna för sakkunniggranskning och open access-publicering som fastställts under pilotprojektets sista år är rimliga i förhållande till kostnaderna för APC:er för tidskriftsartiklar. Andra kostnader tillkommer emellertid också ofta vid utgivning av vetenskapliga böcker, till exempel produktionsstöd. Till detta kommer de fasta kostnaderna för Kriterium.

- Internationellt finns gott om exempel på projekt med innovativa lösningar som siktar på att skapa ökad tillgång till och hållbara publiceringsmodeller för vetenskapliga böcker inom humaniora och samhällsvetenskap. Kriterium utgör ett bidrag till denna internationella rörelse. Kriterium är särskilt intressant i det att pilotprojektet arbetar med flera olika strategier för att legitimera vetenskapliga böcker, med särskilt fokus på monografin. Ett fokus på hög kvalitet i sakkunniggranskning och i den resulterande produkten, kombinerat med medvetenhet om hur vikten av sakkunniggranskning och öppen tillgång tolkas i forskningspolitiska sammanhang och aktiv synlighet i dessa frågor, gör att Kriterium har god potential att utgöra en stark infrastruktur för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning.

Inledning och bakgrund

Kriteriums idé och mål

Kriterium har drivits som ett pilotprojekt för sakkunniggranskning och open access-publicering av vetenskapliga böcker med svensk anknytning sedan 2015. En lansering riktad mot forskare och skriftserier skedde under hösten 2015. De första sex böckerna i serien publicerades 2016 och tillgängliggjordes även via Kriteriums webbplats. Ytterligare titlar befinner sig i olika stadier i sakkunniggransknings- och publiceringsprocessen.

Organisatoriskt drivs Kriterium som ett projekt med Göteborgs universitet som huvudman, efter beslut av rektor,¹ och med placering vid Göteborgs universitetsbibliotek. Övriga aktörer i projektet är universiteten i Lund och Uppsala, förlagen Makadam och Nordic Academic Press samt Kungliga biblioteket, Riksbankens Jubileumsfond och Vetenskapsrådet. Verksamheten drivs av en styrgrupp med en ordförande och en sammankallande universitetsbibliotekarie placerade vid Göteborgs universitet. En bit in i arbetet inrättades dessutom ett redaktionsråd för att hantera processen kring sakkunniggranskning. För en vidare genomgång av hur Kriteriums arbete hittills har varit organiserat, se separat rubrik på s. 22.

Kriterium benämns i olika texter en *plattform* som fungerar dels som en infrastruktur för att kvalitetsmärka processen med sakkunniggranskning och därigenom även den sakkunniggranskade produkten, dels som en serie i vilken böcker publiceras och tillgängliggörs. Praktiskt sker tillgängliggörandet via Kriteriums webbplats. Kriterium är emellertid aldrig utgivare av böckerna i serien, utan dessa ges ut av förlag eller av skriftserier vid svenska lärosäten.

Tre grundstenar kan identifieras i beskrivningarna av Kriteriums syfte och mål, nämligen att säkerställa att Sverige även fortsättningsvis ska ha en *livaktig vetenskaplig bokutgivning* inom humaniora och samhällsvetenskap, att utgivningens status och kvalitet, och därigenom dess framtida existens, kan stärkas av att *böckerna sakkunniggranskas* på ett systematiskt och transparent vis, och att denna sakkunniggranskning dessutom kan fungera som en kvalitetsmarkering för böcker som *open access-publiceras*. Open access-publicering lyfts fram dels som en väg att öka spridning av och synlighet för svenska vetenskapliga böcker och dels som ett sätt att möjliggöra för författare att uppfylla de krav på öppen tillgång även till böcker som man väntar sig kommer att formuleras av forskningsfinansiärer och i nationella riktlinjer om öppen tillgång till publikationer.

I beskrivningarna av vilka behov och utmaningar som Kriterium är tänkt att adressera framträder en upplevelse av att den vetenskapliga boken, med fokus på monografin, är under hot i Sverige.² Hotet springer delvis ur ett ökade fokus på utvärdering av forskning som ofta tar sig uttryck genom användande av kvantitativa bibliometriska mått baserade på listor och

¹ Actakommitténs mötesprotokoll 2013-11-28

² Detta lyfts fram på webbplatsen och i intervjuerna såväl som i skrivningar kring överenskommelse mellan parterna i Kriterium.

citeringar. Detta tillämpas i utvärderingar och i nästa steg som grund för resursfördelning och meritering.³ Mycket fokus har kommit att hamna på tidskriftsartiklar och det framkommer i resonemangen dels en konkurrens från publicering i andra (snabbare) genrer, dels att debatten om artiklar också lett till att vikten av sakkunniggranskning har uppmärksammats. Här märks även förväntningar på att forskningen ska kommuniceras internationellt. I ett framför allt anglosaxiskt perspektiv framstår sakkunniggranskning av monografier som en självklarhet inte minst för prestigefulla universitetsförlag. Ett liknande system för böcker utgivna i Sverige skrivs fram som ett sätt att kvalitetsmärka svensk vetenskaplig bokproduktion och därigenom öka dess legitimitet och prestige såväl i vetenskapssamhället som i det omgivande samhället. Ytterligare ett syfte som framträder i framför allt de tidiga protokollen är vikten av att det även i framtiden ska finnas svenska förlag som ger ut vetenskapliga böcker.⁴ En viktig anledning till detta är den fortsatta möjligheten för forskare inom humaniora och samhällsvetenskap att publicera sig på svenska, även om böcker också på andra språk sakkunniggranskas inom Kriterium. I detta sammanhang kan man även beakta de formuleringar som framkommer i protokoll, på webbplatsen och i intervjuer om att motverka ett alltför kommersiellt styrt förlagssystem. De flesta av de svenska utgivarna av vetenskapliga böcker är små eller drivs på icke-kommersiell basis (t ex lärosätenas Acta-serier). Att makten över utvecklingen inom vetenskaplig publicering ligger inom forskarsamfundet betonas som viktigt.

Humanistisk och i viss mån samhällsvetenskaplig forsknings roll i samhälls- och kulturdebatt liksom i kunskapsproduktion som sker utanför det vetenskapliga samfundet har uppmärksammats som utmanad i ett alltmer digitalt medielandskap och av ett förändrat offentligt rum (se t ex Östling m fl, 2016). Diskussioner om hur Kriterium ska förhålla sig till denna mångfald av publikationer framskymtar i förbigående i protokollen, där det framstår som viktigt att de böcker som granskas inom Kriterium ”övertygar personer inom det egna ämnet om att det kan klassas som vetenskapligt arbete”.⁵ Fokus ligger alltså på att böckerna ska bidra med ny vetenskaplig kunskap, samtidigt som den humanistiska traditionen av att skriva på ett sätt som gör att boken är ”tillgänglig för läsning utanför universitetsvärlden” värnas.⁶

Vidare nämns som en viktig funktion för Kriterium att utgöra ett kompetensnätverk för frågor som rör den vetenskapliga boken i Sverige. En styrka i rollen som kompetensnätverk är det samarbete mellan olika aktörer som sker inom ramen för Kriterium: forskare, lärosäten och deras bibliotek, Acta-serier och annan universitetsbaserad utgivning, forskningsfinansiärer och förlag. Ambitionen beskrivs till exempel på webbplatsen vara att utgöra en nationell infrastruktur för vetenskaplig publicering, med den såväl praktiska som visionära kompetens detta innebär. I detta sammanhang nämns också Kriterium som en röst i debatten, något som tas upp i olika sammanhang.

³ Andra hot som ofta nämns i internationell litteratur gäller ett ökat antal forskare och därigenom ökat antal manuskript som söker sin utgivare, liksom forskningsbibliotekens ansträngda budgetar som är en konsekvens av förlagens så kallade ’big deals’, att licenser till tidskrifter säljs i paket snarare än till enskild titel, vilket leder till minskad budget för inköp av böcker (t ex Research Information Network, 2088; Suber, 2012).

⁴ Stygruppens mötesprotokoll 2016-10-04

⁵ Stygruppens mötesprotokoll 2016-01-26

⁶ Stygruppens mötesprotokoll 2015-02-27

Av naturliga skäl framträder en bredd och i viss mån förgrening av visioner, mål och syften när man går igenom material som tillkommit under projektets olika faser. I intervjuerna liksom i mötesprotokoll framkommer också att det är en mängd olika ambitioner, mål och strategier som kommer till uttryck i Kriteriums verksamhet. Hammar betecknar bilden av verksamheten som att den har ”uppstått ur ’ett konglomerat av idéer’ delvis sprungna ur olika kontexter och frustrationer” (2017, s. 5). Möjligen som ett resultat av detta framstår informationen på webbplatsen, som även återanvänds på andra håll, under en kritisk blick som något inkonsekvent när det gäller vad som är en vision, en policy, en riktlinje, ett mål eller en strategi för att nå målet. Mål och strategier befinner sig även på något olika nivåer och uppvisar viss redundans. En revidering i syfte att undvika redundans och förtydliga benämningar på webbplatsen skulle kunna bidra till att förtydliga mål och strategier, inte minst för den forskare eller läsare som tillfälligt intresserar sig för Kriteriums verksamhet.

Produktion inom Kriterium

Fram till och med september 2017 har sex titlar publicerats som har tillgängliggjorts via Kriteriums webbplats. Ytterligare en titel har publicerats av förlaget, men inte ännu blivit tillgänglig på webbplatsen, detta beräknas ske i början av oktober.⁷ Av dessa sju titlar är fyra stycken antologier, två monografier och en är en vetenskaplig utgåva. Fyra av böckerna är utgivna av Nordic Academic Press, som ger ut dem i den särskilda serien Checkpoint. En bok är från Makadam och de övriga två är utgivna i serier vid Göteborgs universitet. Monografiförfattarna och antologiredaktörerna är hemmahörande vid Göteborgs universitet respektive Stockholms universitet i tre fall vardera. Den sjunde titelns redaktörer är verksamma vid Lunds universitet och Malmö högskola. Två av böckerna är på engelska och en på latin, övriga fyra på svenska. Böckerna uppvisar alltså en bredd i såväl vetenskapliga publikationstyper, med en övervikt åt antologier, som i språk och i var författaren är verksam.

Utöver dessa utgivna titlar finns tio stycken i olika stadier av sakkunniggranskning och ytterligare en där publiceringsbeslut har fattats. Bland dessa elva böcker märks ytterligare utgivare, inklusive en acta-serie i Uppsala och en serie vid ytterligare ett lärosäte, ett samfunds skriftserie, ett allmänlitterärt förlag samt flera böcker från Makadam och Nordic Academic Press.

Före Kriterium

Pilotprojektet har sin bakgrund i en studie, *A national consortium for open access academic books in Sweden*, som slutrapporterades i juni 2013 och som finansierades av de tre finansiärer som är involverade i Kriterium (Bernhardsson m fl, 2013). Konsultationer och möten hölls med förlag, finansiärer, forskare och internationella projekt. Studien slog fast vikten av att utnyttja befintliga strukturer och att arbeta tillsammans med förlag, forskare och finansiärer för att skapa en plattform för kvalitetsgranskning och open access-publicering som fungerar tillsammans med förlagens nuvarande tjänster. Rapporten skissar också en organisationsstruktur med en styrgrupp, redaktionsråd och rådgivande nämnd som i någon mån kan sägas ha realiserats i Kriteriums pilotprojekt, dock med en avgörande skillnad i den praktiska utformningen av organisationen. Denna viktiga skillnad rör huvudman för Kriterium, där

⁷ Personlig kommunikation med Maja Pelling, 2017-09-25, samt Nordic Academic Press webbplats.

studien rekommenderar att ansvaret för verksamheten förläggs till Vetenskapsrådet. I väntan på besked från Vetenskapsrådet initierade emellertid tre av de lärosäten som ingick i studien pilotprojektet som kom att benämnas Kriterium.⁸

Utvärderingsuppdraget

Föreliggande rapport har tillkommit på uppdrag av Kriteriums styrgrupp och finansierats av Kungliga biblioteket, Riksbankens Jubileumsfond och Vetenskapsrådet. Arbetet har bedrivits under augusti och september 2017. Ett omfattande förarbete till utvärderingen i form av en intervjustudie genomfördes av Isak Hammar under våren och sommaren 2017. Denna har rapporterats i en separat skrift: ”Kriterium – erfarenheter från pilotfasen”. Underlag för föreliggande rapport utgörs av Hammars rapport samt av material i form av kallelser, protokoll och vissa bilagor från styrgruppsmöten och redaktionsrådsmöten (fr o m maj 2015), manualer och författarinstruktioner samt avtal med Ubiquity Press. Dessa har gjorts tillgängliga för författaren av sammankallande universitetsbibliotekarie i Kriteriums styrgrupp. Ytterligare ett par underlag och protokoll från ACTA-kommittén vid Göteborgs universitet tillkom i ett sent skede. Dessutom har information på webbplatsen och från rapporten i det föregående projektet (Bernhardsson m fl, 2013) utnyttjats i utvärderingen. Inför och under arbetets gång har ett fåtal möten hållits via Skype och på plats med Kriteriums ordförande och sammankallande universitetsbibliotekarie, liksom med sammankallande universitetsbibliotekarie och controller vid Göteborgs universitetsbibliotek. Rapporten diskuterades även i slutfasen med Kriteriums styrgrupp, som lämnade några synpunkter som tagits i beaktande i slutversionen av rapporten.

Analysarbetet har strukturerats utifrån en inledande genomläsning av materialet, vilket tillsammans med samtal med företrädare för Kriterium ledde fram till de rubriker som används i rapporten. Därefter har upprepade genomläsningar lett till en kategorisering av materialet med ledning av dessa rubriker. Innehållet i kategorierna har sammanfattats och analyserats i föreliggande text. Rapporten stävar även efter att ge en överblick över hur de frågor som pilotprojektet Kriterium adresserar, till exempel monografiutgivning inom humaniora och samhällsvetenskap, open access-publicering av böcker samt sakkunniggranskning och vetenskapliga böckers ställning i systemet för resursfördelning, behandlas i valda delar av internationell praktik och forskning.

Rapporten syftar till att ge en beskrivning och genomlysning av Kriteriums pilotprojektfas så som den kommer till uttryck i de dokument som har funnits tillgängliga. Dessutom finns en ambition att spegla Kriterium som idé och verksamhet i ljuset av några internationella initiativ och befintlig forskning. Utifrån detta dras slutsatser om Kriteriums potential och om vad som behöver tas i beaktande inför Kriteriums nästa fas. Detta görs i stor utsträckning utifrån problem som har identifierats inom Kriteriums organisation.

⁸ Swedish University Peer Review: ett pilotprojekt om kvalitetsgranskning av vetenskapliga monografier. Förslag till pilotprojekt. Underlag till ACTA-kommittén, Göteborgs universitet, 2014-09-19

Publiceringsmönster inom HS

Ett av de tydligaste motiven som lyfts fram till varför Kriterium behövs⁹ är att det finns ett behov av att värna boken, och framför allt monografen, i svensk vetenskaplig publicering. Av denna anledning finns det skäl att se lite närmare på olika publiceringsformer inom humaniora och samhällsvetenskap, med särskilt fokus på bokens roll.

I sin klassiska bok om vad som karakteriserar olika vetenskapliga fält utgår Whitley (2000) från hur dessa fält är organiserade intellektuellt och socialt. Kunskapsproduktion inom akademien sker i relation till andra forskare och till det omgivande samhället. Inom olika vetenskapliga fält är forskarna enligt Whitley i varierande grad överens om vilka problem som är viktiga att studera och hur studierna ska gå till. Många humanistiska och samhällsvetenskapliga områden utmärks av att de har en låg grad av överenskommelse kring vilka forskningsfrågor som är mest relevanta, hur studierna bäst genomförs och hur resultaten ska tolkas. Detta tar sig uttryck i till exempel flera samtidigt förekommande, konkurrerande teoretiska inriktningar och i en bredd av studieobjekt. Bredden i forskningsfrågor och studieobjekt kombineras ofta med att forskarna i lägre grad än i andra fält bygger vidare tätt på befintlig forskning inom ämnet eller har en gemensam strategi för fältet. Till följd av detta behöver forskaren då också övertyga sina läsare om rimligheten i det egna forskningsintresset, metoden och tolkningen. Sammantaget får detta förhållningssätt till kunskapsproduktion konsekvenser för hur forskarna inom dessa områden publicerar sig (Fry & Talja, 2007; Hammarfelt, 2012). Behovet av att motivera val och tolkningar, liksom det faktum att forskningen inte bygger nära på andra texter som effektivt kan citeras utan att relationen till tidigare forskning behöver diskuteras, lämpar sig väl för längre texter, exempelvis i bokform. Publiken är ofta varierad och samma text kan rikta sig till både forskarkollegor, yrkesverksamma och det som brukar benämnas en intresserad allmänhet. Denna blandade publik påverkar såväl stil som publiceringskanaler och andra faktorer som har inflytande på hur man skapar ett gott anseende inom- och utomvetenskapligt. (Hammarfelt, 2012; Fry & Talja, 2007; Svedjedal, 2017)

I linje med detta framhåller Crossick (2016) i sin rapport om monografier och open access till den brittiska finansären HEFCE bland annat att monografen är viktig inom humaniora och samhällsvetenskap därför att den tillåter längre och mer ingående, komplexa resonemang att föras fram. Crossick konstaterar att detta är av vikt också för identitetsskapande bland forskare, inte minst bland de som befinner sig tidigt i karriären. Många forskare inom humaniora och delar av samhällsvetenskap identifierar sig starkt med sina böcker, som tillåter dem att ge uttryck för en egen röst. Samtidigt som monografen ofta har en viktig roll i karriärsutvecklingen inom humaniora och samhällsvetenskap förefaller den inte vara helt avgörande i ansökningar om anslag och tjänster i Storbritannien (Crossick, 2016; han antyder att fallet kan vara annorlunda i USA). I Sverige har monografen varit central för meritering inom flera humanistiska och samhällsvetenskapliga områden, exempelvis vid docentmeritering.

⁹ Till exempel i intervjuerna (Hammar, 2017) och på webbplatsen.

Samtidigt är det viktigt att uppmärksamma att det finns stora skillnader i publicerings-traditioner mellan olika humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen både i Sverige och internationellt. Även om boken är viktig inom vissa ämnen så dominerar sakkunniggranskade tidskriftsartiklar i andra. Till detta kommer bokkapitel och konferensbidrag, som kan vara mer eller mindre bearbetade. Dessutom publicerar forskare sig i såväl mindre vanliga publikationstyper som vetenskapliga utgåvor, som i böcker med en riktad publik, till exempel läroböcker eller festskrifter.

Den viktiga roll som bokkapitlet, men även monografen, spelar för kunskapsförmedling inom humaniora och samhällsvetenskap framkommer i en studie av norska forskares publicering inom historia, lingvistik, sociologi och nationalekonomi under tidigt 2010-tal (Sivertsen, 2016b). Sivertsen konstaterar att det visserligen finns stora skillnader mellan de fyra ämnesområdena, men att bokkapitel utgör 40 procent av utgivningen inom de två humanistiska ämnena och närmare en tredjedel inom de samhällsvetenskapliga. Trots att monografier utgör en låg andel så visar en analys på individnivå att de flesta forskare publicerar sig flera genrer och att runt 15 procent av forskarna inom humanioraämnena och 8 procent inom samhällsvetenskap har publicerat böcker och över hälften har publicerat bokkapitel. Att publicera sig i mer än en genre är särskilt vanligt inom humanioraämnena. Sivertsen (2016b) drar slutsatsen att publicering i olika genrer ses som komplement till varandra. Han konstaterar också att även om det finns små förändringar så går det inte att se avgörande skillnader på övergripande nivå vad gäller bokpublicering eller publicering på norska bland norska forskare under den förvisso relativt korta perioden 2005-2011.

En enkätstudie genomförd av fem av de större svenska forskningsfinansiärerna visade att mellan en femtedel och en tredjedel av de forskare som fått medel från Riksbankens Jubileumsfond (RJ) och Östersjöstiftelsen under början av 2010-talet publicerade sig i bokform och, om man ska tro rapporten, i former som är öppet tillgängliga (*Rapport om open accesspublicering...*, 2017). Detta är trots att monografier och bokkapitel inte omfattas av någon av de fem finansiärernas OA-mandat, även om RJ och Östersjöstiftelsen uppmuntrar till open access-publicering även för dessa genrer och Vetenskapsrådet annonserar att open accesskrav för böcker är förestående (*Rapport om open accesspublicering...*, 2017). I de flesta fall angavs att utöver tryckkostnaden tillkom inga särskilda kostnader för att monografier eller bokkapitel skulle kunna göras öppet tillgängliga.

En tolkning av den vetenskapliga monografen som varandes på tillbakagång kommer emellertid till uttryck i en analys av ansökningar till RJ om produktionsstöd. Detta stöd möjliggör för forskare med projektmedel från RJ att få ekonomiskt stöd för bokutgivning. Att döma av antalet ansökningar om produktionsstöd (eller motsvarande) under perioden sedan 2000 har intresset för att publicera vetenskapliga monografier sjunkit (Björkman, 2015, s. 577), vilket motsäger Sivertsens (2016b) norska studie, dock baserat på ett betydligt mindre underlag. Björkman tolkar anledningarna till nedgången som relaterade till en uppfattning om att boken blivit mindre värdefull i de olika system som forskare förhåller sig till, exempelvis för resursfördelning, och att det saknas tid för att skriva en monografi. Förmodligen är en avgörande anledning till tidsbristen att forskarna istället skriver artiklar. Att ett ökande antal

artiklar publicerats i internationella sakkunniggranskade tidskrifter av svenska forskare under det första decenniet på 2000-talet identifierades också i Forsknings- och innovationspropositionen 2012 (Prop. 2012/13:30). Antalet artiklar i internationella vetenskapliga tidskrifter har enligt analysen dubblats inom samhällsvetenskaperna och ökat med drygt 60 procent inom humaniora, dock från en låg nivå.

Utgivare och publik

Utgivare av vetenskapliga böcker i Sverige har olika karaktär. Några är förlag som specifikt fokuserar på vetenskaplig utgivning medan andra är allmänlitterära förlag eller sällskap/föreningar med bokutgivning (Bernhardsson, 2011). De flesta av de förlag som inriktar sig enbart på vetenskaplig publicering, och som inte också har en omfattande utgivning av läromedel, är små eller medelstora. Dessutom har flera lärosäten en samlad skriftserieverksamhet (ofta benämnd Acta eller University Press), i vissa fall placerad organisatoriskt vid lärosätets bibliotek men med forskare vid lärosätets institutioner som redaktörer. Denna gemensamma verksamhet samordnar ibland produktion och distribution av verk som publiceras i de ingående serierna (Bernhardsson, 2011).

Sverige har däremot inte samma tradition av universitetsförlag som den anglosaxiska världen, som trots detta är intressant att jämföra med. De anglosaxiska universitetsförlagen lever även de med väldigt olika förutsättningar. Vissa har ekonomiskt stöd från sitt moderuniversitet, andra saknar sådant stöd och några förväntas till och med gå med vinst som går tillbaks till lärosätet (Schonfeld, 2016). De större och mer kommersiellt drivna förlagen har ofta både bok- och tidskriftsutgivning. Framgången vad gäller framför allt bokutgivning skiljer sig emellertid åt mellan förlagen. Schonfeld identifierar de 'självständiga framgångssagorna', förlag med interna tillgångar och stark ställning på marknaden och bland författare, som fortsatt framgångsrika med sin bokproduktion. En trend är att universitetsförlagen integreras i någon form i biblioteksorganisationen (se även Tsoukala, 2015), så kallade 'integrerade förlag', och Schonfeld tycks läsa in en ökad potential för att initiera verksamhet som arbetar utanför det etablerade systemet i vissa sådana fall, exempelvis genom open access-publicering. Tsoukala (2015) framhåller bibliotekens kompetens inom tekniska frågor, open access, metadata och indexering som viktig vid sådana sammanslagningar, medan förlagen bidrar med den legitimitet som kommer från sakkunniggranskning och i vissa fall lång tradition av bokproduktion. Även den grupp förlag som Schonfeld benämner 'nykomlingar' satsar mycket på innovativa lösningar kring open access-publicering. Vi kan se flera svenska initiativ under senare år som har drag av både integrerade förlag och nykomlingar, till exempel Stockholm University Press och Linköping University Electronic Press (LiU E-Press).

Det framhålls ibland att bokutgivning, och inte minst monografier, inom humaniora och samhällsvetenskap är uttryck för att man riktar sig till en nationell publik. Sivertsen (2016b) argumenterar att vetenskaplig publicering inom humaniora och samhällsvetenskap historiskt sett har varit internationell, och att en nationalisering av publiceringspraktiker skedde under 1900-talet i anslutning till att utbildning liksom kultur- och samhällsdebatt breddades till att beröra en större del av befolkningen. Samhällelig relevans, hävdar han, har blivit en central

aspekt av humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och något som riskerar att gå förlorat om forskningsresultat endast redovisas och diskuteras i internationella vetenskapliga tidskrifter (jfr Östling m fl, 2016). Att den avsedda publiken, och publiceringsspråket, kan vara avgörande för vilka böcker som sakkunniggranskas och vilka som inte gör det framkom i en jämförande studie av flamländska böcker utgivna på nederländska eller utländska förlag (Verleysen & Engels, 2014). Särskilt inom samhällsvetenskap framträdde en tydlig uppdelning mellan internationellt publicerade sakkunniggranskade böcker på engelska riktade till forskare inom det egna ämnesområdet, och nationellt publicerade, icke sakkunniggranskade böcker på nederländska med en inhemsk publik av beslutsfattare, intresseorganisationer och allmänhet.

Sakkunniggranskning

Ett ofta framfört motiv för sakkunniggranskning är att det är ett effektivt sätt att avgöra kvaliteten på ett verk eller en ansökan, eller att i alla fall identifiera sådant som förefaller rent felaktigt. De finns även, betryggande nog, studier som visar att kvaliteten på publicerad forskning förbättras med sakkunniggranskning, även om mycket av forskningen handlar om granskning av tidskriftsartiklar och forskningsansökningar och betydligt mindre är skrivet om monografier eller bokkapitel (Bornmann, 2011). Samtidigt är förfarandet väl förankrat inom de flesta vetenskapliga områden. I ett anglosaxiskt perspektiv är sakkunniggranskning av monografier vanligt och sker ibland baserat på ett färdigt manuskript, även om det ibland kan vara en struktur och några kapitel som bedöms inledningsvis (Adema & Rutten, 2010). I en svensk kontext har emellertid sakkunniggranskning av monografier varit betydligt ovanligare, åtminstone i den formella och transparanta form som ofta avses (Bernhardsson, 2015; Björkman, 2015). Detta är ett av de uppfattade behov som Kriterium avser fylla.

I anslutning till detta behov bör noteras att det även lyfts fram kritik mot sakkunniggranskning som fenomen och, framför allt, mot hur det genomförs. Sådan kritik tar sin utgångspunkt bland annat i oenigheter mellan granskare (låg reliabilitet), i att det kan förekomma partiskhet i granskningen, vilket även kan resultera i att nydanande forskning stoppas eller försenas, och att granskningsförfarandet inte alltid får som resultat att de publicerade verken sedan kommer att användas (i detta fall förstått som att de citeras). Vidare är sakkunniggranskning dyr och tidskrävande, vilket kan leda till försenad publicering (Bornmann, 2011; se även Langfeldt & Kyvik, 2015). Som avgörande för en väl fungerande granskningsprocess framstår alltså valet av sakkunniga, men också hur dessas utlåtanden behandlas, kommuniceras och följs upp. Att sakkunniga är oense behöver inte nödvändigtvis vara negativt om det framgår tydligt vari oenigheten ligger och vad den beror på, exempelvis om det har att göra med skilda förväntningar inom olika ämnesområden. Viktigt blir i detta fall att någon som också har specialkunskaper inom området hjälper författaren att tolka utlåtandena, fattar beslut om hur granskningsutlåtandena ska hanteras och hur de ska påverka slutbedömningen av manuskriptet.¹⁰

¹⁰ I Kriteriums fall fyller den vetenskapligt ansvariga denna roll.

Sakkunniggranskningen av monografier och antologier, liksom av konferensbidrag, är mindre formaliserad än den av tidskriftsartiklar även internationellt. När det gäller böcker är det vanligen inte heller bara dess vetenskapliga kvalitet och språkliga utformning som bedöms, utan även dess potential att bli kommersiellt gångbar (Verleysen & Engels, 2013; Watson, 2016). Hur stor del av boken som granskas kan skilja sig åt och kan omfatta bokförslaget, ett urval kapitel eller hela manuskriptet. Bokkapitel i antologier granskas inte sällan av andra författare i antologin. Däremot förefaller det mindre vanligt att antologier sakkunniggranskas som en helhet, så som är fallet inom Kriterium. Avsaknaden av en helhetssyn på antologin beklagas exempelvis av Davis och Blossy som inleder ett inlägg på ämnet med följande reflektion: ”How many times have you read a review of an edited book that included a statement like the following: ‘As is the case with most edited volumes, the chapters differed greatly in quality and the book lacked consistency and continuity’? Quite a few times, we suspect.” (2011, s. 247) Även Kriteriums styrgrupp reflekterar över att sakkunniga har bedömt antologier som ”spretiga” och att detta väcker en principiell fråga om hur en antologi bör vara utformad.¹¹

Internationella utblickar

Ett par internationella modeller för kvalitetsmärkning av sakkunniggranskade vetenskapliga böcker inom humaniora och samhällsvetenskap är värda att beskriva lite mer utförligt innan vi går vidare till hur Kriterium hanterar granskningen. Den ena modellen skapades av förläggarföreningen i Flandern 2010. GPRC (Guaranteed Peer Reviewed Content) syftar till att granska och intyga att granskningsprocessen har skett i enlighet med internationellt accepterade tillvägagångssätt. Det är förlaget som ansöker om etiketten och som ska visa att sakkunniggranskningen gått korrekt till, men själva etiketten ligger på boknivå (monografier och antologier), inte på serie- eller förlagsnivå. Märkningen skiljer sig från hur Kriterium fungerar i att GPRC endast bedömer granskningsförfarandet i efterhand. De är inte lika inblandade i olika faser av arbetet som Kriteriums redaktionsråd är.

Borghart (2013) knyter utvecklingen av GPRC nära till de lokala flamländska förhållandena, inte minst det flamländska systemet för prestationsbaserad forskningsfinansiering som i viss utsträckning liknar det svenska men tar hänsyn till fler datakällor (Sivertsen, 2016a). Eftersom de citeringsdatabaser som vanligen används vid dessa utvärderingar (i detta fall främst Clarivate Analytics *Web of Science*) har undermålig täckning av monografier och bokkapitel, som är vanliga inom humaniora och samhällsvetenskap, upplevdes i Flandern ett behov av en kompletterande databas för dessa publikationer. Det tidiga utnyttjandet av den så kallade norska listan gjorde att lokala förlag blev felrepresenterade. I och med införandet av GPRC inkluderas böcker som får GPRC-etiketten i en lokal databas (VABB-SHW) och räknas därigenom in i forskningsevalueringen.

En konsekvens av etiketten är enligt Borghart (2013) att det skedde ett skifte i status och trovärdighet från det enskilda förlagets renommé, baserat på till exempel tidigare utgivning och författares erfarenheter av gott redaktörsarbete, till en mer standardiserad process

¹¹ Styrgruppens mötesprotokoll 2015-08-21

kopplad till etiketten och sakkunnigförfarandet. Detta har i sin tur lett till ökad konkurrens mellan förlagen anser Borghart. Han identifierar också ett ökat intresse från författare att få sina publikationer sakkunniggranskade (och därigenom ge dem mer tyngd i meriterings- och utvärderingssammanhang), även när det gäller genrer som inte heller internationellt brukar genomgå sådan granskning (t ex populärvetenskapliga böcker och kurslitteratur). Han ser vidare en fara med att förlag ska se mer till ekonomiska överväganden än till kvalitet när de ställs inför valet att skicka en publikation som inte lämpar sig för GPRC-etikettering till granskning eller att förlora titeln. Det senare kan vara fallet i de genrer som är storsäljare för förlagen och där en GPRC-etikett är viktig för författaren. Borghart rekommenderar tydligare regler kring vilka genrer som ska kunna inkluderas i utvärderingssystemet och en striktare avgränsning av att GPRC-etiketten endast får tilldelas böcker utgivna på förlag som har en omfattande vetenskaplig utgivning.

Inom ramen för den studie som föregick Kriterium (Bernhardsson m fl, 2013) genomfördes ett studiebesök hos österrikiska forskningsfinansiären FWF Der Wissenschaftsfonds som även de i vissa fall ombesörjer sakkunniggranskning av böcker. Detta sker inom ramen för deras program för 'Stand-Alone Publications' som finansierar högkvalitativ utgivning, språkgranskning och översättning av böcker och så kallade 'innovative publication forms' givet att dessa görs öppet tillgängliga. Programmet har en stark prägel av att vilja göra österrikisk forskning internationellt tillgänglig och FWF ansvarar för internationell sakkunniggranskning om inte förlaget erbjuder sådan. Granskningsutlåtandena, genom antingen FWF:s försorg eller förlagets, ligger sedan till grund för tilldelning av publiceringsmedel. FWF har också krav på vad som betraktas som ett acceptabelt granskningsförfarande från förlagets sida och genomför på så vis i vissa fall ett slags bedömning även av granskningsprocessen. (FWF Der Wissenschaftsfonds, 2016)

Sakkunniggranskning inom Kriterium

Sakkunnigförfarandet inom Kriterium inleds med att en ansökan om att en bok ska sakkunniggranskas lämnas in av ett förlag eller en skriftserie till Kriteriums redaktionsråd. I förslaget ska ingå synopsis samt ett förslag på en vetenskapligt ansvarig som är den som hanterar själva granskningsprocessen. Den vetenskapligt ansvariga kan möjligen liknas vid en biträdande redaktör på en tidskrift i det att hen föreslår granskare, ombesörjer kontakten med granskare och författare/antologiredaktörer, arbetar med författarna för att säkerställa att relevanta kommentarer beaktas och skriver en rekommendation om publicering utifrån hur väl detta arbete har utfallit. Däremot är det inte den vetenskapligt ansvariga som ansvarar för beslutet att acceptera manuskriptet. Denna uppgift ligger hos redaktionsrådet. Detta råd fattar det inledande beslutet om att gå vidare med manusförslag med en utsedd vetenskapligt ansvarig och fattar också beslut i slutet av processen om att acceptera ett manuskript inom ramen för Kriteriums serie.

Processen för sakkunniggranskning inom Kriterium har utvecklats under projektets gång, dels vad gäller instruktioner till vetenskapligt ansvariga¹² och dels genom att behandlingen av granskningsprocessen sedan våren 2016 har tagits över av ett redaktionsråd vars huvudsakliga uppgift är att kvalitetssäkra granskningsprocessen och vars ledamöter delvis skiljer sig från styrgruppens akademiska representanter som tidigare utgjorde en bedömargrupp med liknande uppgifter. Utökningen av redaktionsrådet innebär också att fler forskningsområden kan finnas representerade i rådet.

Inledningsvis uttrycktes viss oro för att det skulle bli svårt att rekrytera vetenskapligt ansvariga och sakkunniga eftersom det inte är uppdrag som premieras särskilt mycket i meritering.¹³ Det har också uppstått något eller några fall där det har visat sig svårt att rekrytera sakkunniga, vilket har resulterat i att processen tagit längre tid och blivit dyrare än planerat.¹⁴ Överlag tycks emellertid rekryteringen ha gått smidigt.

I intervjuerna framkommer att kommunikationen kring sakkunniggranskningsprocessen ibland brustit, framför allt i projektets inledande skede och i relation till författarna/antologiredaktörerna (Hammar, 2017). De allra flesta som varit inblandade uttrycker emellertid tillfredsställelse med de granskningsutlåtanden som inkommit och såväl förlagsrepresentanter som författare och vetenskapligt ansvariga ger uttryck för uppfattningen att granskning och omarbetning utifrån inkomna kommentarer har resulterat i böcker av högre kvalitet (Hammar, 2017). I protokollet från styrgruppens möte den 26 januari 2016 talas det om ”ett tydligt bett i granskningarna” av de första böcker som genomgått processen.

Riktlinjer för utformningen av såväl den inledande ansökan som av granskarens utlåtande finns tillgängliga på Kriteriums webbplats. Riktlinjerna ber granskaren att beskriva kvalitet och rimlighet i verkets vetenskaplighet och utformning men även att formulera hur verket bidrar med ny kunskap. Ingen skillnad görs i riktlinjerna utifrån vilken publikationstyp det är som granskas. Riktlinjerna innehåller en mängd frågor och man kan ana att formuleringarna av riktlinjerna har tillkommit genom förhandlingar och eventuellt har byggts på efter hand i relation till olika ämnesområden.

I intervjuerna framkommer en viss spänning i synen på vilken roll sakkunniggranskning av vetenskapliga böcker fyller i en svensk kontext (Hammar, 2017). Det ges uttryck för åsikten att det finns brister i kvaliteten i en del av utgivningen och att denna skulle kunna höjas genom sakkunniggranskning. Andra förefaller nöjda med den nuvarande kvaliteten och ser sakkunniggranskning främst som ett medel för att höja legitimiteten på den vetenskapliga boken i det nuvarande forskningspolitiska och forskningsekonomiska landskapet. Trots de skilda åsikterna vad gäller kvaliteten hos svenska vetenskapliga böcker bidrar sakkunniggranskning utifrån båda perspektiven till att nå målet att värna svensk vetenskaplig bokutgivning. Författare, vetenskapligt ansvariga och förlagsrepresentanter vittnar om att

¹² Inledningsvis fördes samrådssamtal med styrgruppens ordförande, men instruktioner till såväl vetenskapligt ansvariga som sakkunniga har senare formulerats och diskuterats i flera omgångar i styrgruppen.

¹³ Styrgruppens mötesprotokoll 2014-11-28

¹⁴ Styrgruppens mötesprotokoll 2016-01-26

kvaliteten på de böcker som genomgått granskning har höjts. Detta överensstämmer med internationell forskning på utfallet av sakkunniggranskning, som visserligen i hög grad inriktar sig mot tidskriftsartiklar (se t ex Bornmann, 2011). Med tanke på den arbetsinsats som genomförs är det givetvis önskvärt att slutresultatet förbättras. Samtidigt är det också möjligt att forskare och förlag redan utnyttjar informella granskningsfunktioner med resultatet att kvaliteten är tillfredsställande bland utgivna, icke sakkunniggranskade böcker. Om så är fallet kan en formell sakkunniggranskning, som ansluter sig till anglosaxisk praktik, ändå bidra till att höja den vetenskapliga bokens legitimitet, både i sektorer av humaniora och samhällsvetenskap som inte traditionellt har tillämpat sakkunniggranskning, och i de sektorer som märker av möjlig konkurrens från sakkunniggranskade tidskriftsartiklar.

Flera diskussionstrådar kan följas genom styrgruppens och redaktionsrådets (inklusive föregångaren den akademiska bedömningsgruppens) mötesprotokoll. Det gäller frågor om att åstadkomma en sammanhållen och konsekvent kommunikation med och tydlighet gentemot författare och vetenskapligt ansvariga liksom vilka krav som ska ställas på ansökan, manuskript och den vetenskapligt ansvariges rekommendation. Diskussioner förs även om vem som är lämplig som vetenskapligt ansvarig; när kan det bli fråga om att en tilltänkt vetenskapligt ansvarig står alltför nära författaren och vilken specialistkompetens krävs av den vetenskapligt ansvariga. I frågan om jäv fattas beslut om att följa Vetenskapsrådets riktlinjer,¹⁵ och det finns också exempel på att redaktionsrådet kräver att den person som föreslagits av förlag eller skriftserie byts ut på grund av risken för jäv.¹⁶ Frågan om den vetenskapligt ansvarigas specialistkompetens gäller framför allt vid redaktörer för skriftserier, som inte alltid är specialister inom bokens område på samma sätt som de vetenskapligt ansvariga som föreslås specifikt utifrån bokens ämne. Styrgruppen beslutar att redaktörerna trots detta får anses ha den kompetens inom vetenskaplig publicering och de nätverk som krävs av en vetenskapligt ansvarig.¹⁷

Ytterligare ett genomgående tema i framför allt de tidiga protokollen rör var ribban ska läggas för vad som är en tillräckligt bra bok och granskningsprocess för att boken ska kunna ingå i Kriteriums serie. Här framkommer uppfattningen att det bör finnas en kvalitetsnivå som inkluderade manuskript måste nå upp till.¹⁸ Det handlar inte om att välja ut de bästa av ett visst antal verk utan att inkludera alla som uppnår tillräcklig kvalitet. Att denna nivå uppnås säkersälls dels genom ett tillräckligt väl genomarbetat underlag i förslaget och dels genom god och övertygande dokumentation av hur processen med sakkunniggranskning och revidering av manuskript har skett. I anslutning till detta tema diskuteras också möjligheten av att manuskript genomgår fler än en granskningsomgång, något som lyfts fram som inte ovanligt internationellt¹⁹ och som även tydliggörs på Kriteriums webbplats. Den känsliga frågan om när ett manuskript som genomgått sakkunniggranskning ska få ett nej till att ingå i Kriteriums serie berörs också, men bedöms vara något som får avgöras från fall till fall. Det förtydligas

¹⁵ Styrgruppens mötesprotokoll 2015-06-09

¹⁶ Redaktionsrådets mötesprotokoll 2017-04-20

¹⁷ Styrgruppens mötesprotokoll 2014-11-28

¹⁸ Styrgruppens mötesprotokoll 2015-06-09

¹⁹ Styrgruppens mötesprotokoll 2015-08-21

vid flera tillfällen att ett nej inte förhindrar publicering av det förlag eller i den skriftserie som lämnat in ansökan.²⁰

En källa till oro bland flera av de som skriver om sakkunniggranskning av monografier är förlagens kommersiella intressen (t ex Berggren, 2016; Borghart, 2013; Verleysen & Engels, 2013). Logiken bakom är att om förlaget bedömer att manuskriptet väcker tillräckligt intresse hos köpkretsen så kommer de kommersiella intressena att väga tyngre än sakkunnigas utlåtanden. Med tanke på den relativt lilla marknaden för vetenskapliga böcker i Sverige, särskilt för monografier på svenska, kombinerat med den subventionering av utgivningskostnader i form av tryckbidrag som ofta sker från forskningsfinansiärer, stipendiefonder eller lärosäten, är denna risk möjligen mindre än i länder och för språk med större potentiell publik och därigenom större försäljningspotential. En avvägning av bokens kommersiella potential görs rimligen av till exempel de allmänlitterära förlagen, som emellertid vanligen inte genomför sakkunniggranskning så som den beskrivs här. Men även förlag som publicerar böcker med tryckbidrag kan ha ekonomiska intressen av att ta in fler titlar för att bekosta den egna verksamheten. Då överlämnas uppgiften att garantera kvalitet till den instans som bekostar tryckbidraget. Den på webbplatsen och i intervjuer starkt uttalade ambitionen att Kriterium ska ”styras av akademiska ideal” och att det ska vara ”forskningens egna krav och villkor som leder arbetet” (Hammar, 2017, s. 9) kan emellertid läsas i ljuset av sådana potentiellt konkurrerande intressen mellan ekonomisk vinst och vetenskaplig kvalitet.

Evaluering och modeller för resursfördelning

Frågan om sakkunniggranskning handlar inte, som exemplet från Flandern visat, endast om kvalitet och legitimitet. I och med ett ökat fokus inom svensk forskningspolitik på att svenska forskare ska publicera sig internationellt och genom en modell för forskningsevaluering som har flyttat mycket fokus mot publicering av tidskriftsartiklar genom att man mäter citeringar (Prop. 2012/13:30) har sakkunniggranskning kommit att uppmärksammas även inom områden och publikationstyper där det inte tidigare har varit avgörande.

Den modell som används på nationell nivå idag för fördelning av delar av resurstilldelningen (Prop. 2008/09:50; Prop. 2012/13:30) och från vilken nuvarande regering i viss mån har backat under senare år (Prop. 2016/2017:50) fokuserar huvudsakligen på vetenskapliga artiklar. Så är emellertid inte fallet i de nordiska grannländerna, där såväl Norge som Danmark och Finland tillämpar modeller som även premierar utgivning av monografier och bokkapitel. Först, och mest inflytelserik, har den så kallade norska listan, Register over vitenskapelige publiseringskanaler, blivit.²¹ Här listas tidskrifter, bokserier och förlag utifrån förekomst i Clarivate Analytics databas *Web of Science* men också utifrån bedömningar som

²⁰ Exempelvis på Kriteriums webbplats i beskrivningen av hur granskningen går till (2017-09-20).

²¹ <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/Forside>

görs av speciella Fagråd. De inkluderade kanalerna placeras in på två nivåer, där nivå 2 ska motsvara högst prestige.

Den norska listan är intressant i detta sammanhang främst av två skäl. Till att börja med har den kommit att användas lokalt på lärosäten, fakulteter och institutioner även i Sverige. En studie av Hammarfelt, Nelhans, Eklund och Åström (2016) visar att 24 av de 26 svenska lärosätena i deras undersökning tillämpade någon form av bibliometrisk modell för resursfördelning inom lärosätet, på fakultetsnivå eller för att belöna individuella forskare. Vilka modeller som används skiljer sig mycket åt, både mellan och inom lärosäten, men flera baseras på ett eller annat vis på den norska listan, till exempel vid de Humanistiska och Konstnärliga fakulteterna vid Göteborgs universitet, Linnéuniversitetet, Ekonomihögskolan vid Lunds universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet och Uppsala universitet (Nelhans & Eklund, 2015).²²

Det andra skälet till att den norska listan är intressant har att göra med att det finns planer på att utveckla en nordisk lista.²³ Arbetet har pågått sedan 2013 och det är ännu oklart hur en sådan lista kan komma att användas i Sverige, men Sverige deltar i utvecklingsarbetet.

I rapporten från studien som ledde fram till Kriterium nämns att det är viktigt att inte knyta strategier och struktur för ett nationellt konsortium för sakkunniggranskning alltför tätt till specifika modeller för forskningsevaluering och på sådana baserade modeller för resursfördelning (Bernhardsson m fl, 2013). Rimligheten i detta illustreras väl av redogörelsen ovan och av det faktum att rapporten också refererar till FOKUS-förslaget med bedömarpaneler som lades fram men inte genomfördes i Sverige (Vetenskapsrådet, 2014). Utformningen av denna typ av modeller kan alltså relativt snabbt ändras även om det givetvis finns mycket investerat i en modell som den norska listan.

I ljuset av att den norska listan faktiskt används vid resursfördelning vid svenska lärosäten är det emellertid viktigt att Kriterium har upptagits som en publiceringskanal på nivå 1 på listan. Detta rapporterades vid styrgruppens möte den 14 mars 2017. Vid samma möte övervägdes om Kriterium borde ha ambitionen att även ansöka om uppflyttning till nivå 2. Med utgångspunkt i Kriteriums strävan att inkludera alla verk som uppnår en tillräckligt hög vetenskaplig kvalitet och givet de befintliga resurserna valde ledamöterna att inte gå vidare för att försöka uppnå kriterierna för nivå 2.

Det kan vara intressant i sammanhanget att vara uppmärksam på den tolkning som Borghart (2013) gör av utvecklingen sedan GPRC-systemets införande i Flandern, där han tycker sig ana att förlagen skickar in böcker även i genrer som inte vanligtvis sakkunniggranskas, såsom populärvetenskap och läromedel. Han identifierar även en ökad konkurrens mellan förlagen och en förväntan från författare om att förlaget ska låta sakkunniggranska boken så att den kan GPRC-märkas. I viss mån har detta märkts även inom Kriterium, där författare haft önskemål om sakkunniggranskning av läroböcker, översättningar och konferensvolymmer.

²² Noteras bör att modellerna för resursfördelning förändras och att uppgifterna snabbt kan bli föråldrade.

²³ Se t ex <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/Forside>

Vilka genrer som ska kunna bedömas inom ramen för Kriteriums serie har diskuterats vid styrgruppsmöten, redaktionsmöten och informellt mellan ledamöterna och de ovan nämna publikationstyperna har hittills avvisats,²⁴ men en eventuellt framtida förändring av systemet för resursfördelning på nationell nivå kan göra en sådan diskussion än viktigare och kräva ett förtydligande om gränsdragningar i riktlinjerna. Att regeringen utreder förändringar i resursfördelningsmodellen har annonserats i de två senaste forskningspropositionerna (Prop. 2012/13:30; Prop. 2016/17:50).

Kriteriums roll och legitimitet

Inom ramen för denna rapport har det inte funnit utrymme att genomföra en studie av vilken status Kriterium som organisation har och hur prestigefullt det uppfattas vara med inkludering i serien Kriterium. I intervju rapporten framkommer att de intervjuade uppfattar att behovet av ett system för sakkunniggranskning av böcker inom humaniora och samhällsvetenskap är stort och att det har funnits ett uppdämt behov. Några av de intervjuade uppger att de har ”uppfattat en kollegial uppskattning och acceptans” (Hammar, 2017, s. 9) medan andra inte har någon direkt uppfattning om märkningens status.

Utifrån befintligt underlag är det svårt att bedöma vilken roll Kriterium kan spela i till exempel meriteringssammanhang. En utgångspunkt för en diskussion på generell nivå kan vara Karpiks (2010)²⁵ beskrivning av hur människor använder sig av ’*judgment devices*’ för att bedöma unika entiteter (*singularities*). Utnyttjandet av *judgment devices* kan exempelvis innebära att man istället för att bedöma den aktuella enhetens (i detta fall bokens) kvalitet använder ett bedömningskriterium på en högre nivå som man har en uppfattning om, till exempel ett märke eller ursprung (tidskrift/förlag) eller en certifiering (Kriterium, *Web of Science*) (Hammarfelt & Rushforth, 2017). Här skulle alltså Kriterium kunna bidra till och komplettera den uppfattning om kvalitet och legitimitet som redan finns associerad med ett förlag eller en skriftserie.

Publicering inom Kriteriums serie kan alltså betraktas som en kvalitetsmärkning i sig. I vilken mån detta kommer att bli en väl spridd uppfattning kommer i stor utsträckning att vara beroende av hur välkänt och erkänt Kriterium är, det vill säga hur väl man lyckas med marknadsföring och legitimitetsskapande. Inte alla granskare som bedömer ansökningar om befordran, docentmeritering, anställningar eller forskningsprojekt har sin bas i den svenska forskningsvärlden. För granskare som kommer från länder där sakkunniggranskning av monografier är vanligt kan en Kriterium-märkning komma att vara viktig, förutsatt att författaren kan beskriva vad det innebär. I internationella sammanhang kan även en sådan märkning vara av betydelse därför att svenska förlag och skriftserier är okända och inte i sig kan fungera som *judgment devices*. I de fall där granskaren inte bara bedömer en publikationslista utan faktiskt läser de utvalda texterna får man också förmoda att den ökade kvalitet på slutprodukten som flera intervjuade vittnar om som en följd av sakkunniggranskningen kommer att vara till gagn för den sökande (Hammar, 2017).

²⁴ Personlig kommunikation med Åke Ingerman, 2017-09-28; även text Styrgruppens mötesprotokoll 2015-02-27, 2016-01-26

²⁵ Min beskrivning av Karpiks modell bygger på Hammarfelt och Rushforth (2017).

Öppen tillgång till forskningspublikationer

Bland strategierna för att nå Kriteriums mål nämns att plattformen ska ”driva ökad open access-publicering av högkvalitativa vetenskapliga böcker och inom open access-publicering av vetenskapliga arbeten stå för en tydlig kvalitetsmärkning”.²⁶ I protokollen från styrgruppen²⁷ ges uttryck för en ambition att vara tydliga med att open access-publicering är ett krav för att en bok ska ingå i Kriterium och att tillgängliggörande via Kriteriums webbplats ska ske utan embargo. Man kräver en Creative Commons-licens,²⁸ men lämnar det till författare och redaktör att komma överens om vilken av licenserna som ska användas för boken. Vid mötena lyfts också vid ett par tillfällen frågan om förlagens roll i relation till öppen tillgång, dels utifrån perspektivet att förlagen har en viktig roll att spela för att möjliggöra tillgång, tillsammans med forskare och lärosäten,²⁹ dels att Kriterium måste vara tydliga med sitt krav eftersom inte alla förlag ställer sig positiva till open access-publicering.³⁰

Hammar identifierar open access-publicering som den fråga som det förefaller råda minst överensstämmelse kring, även om han drar slutsatsen att de flesta är i huvudsak positiva. Bland argument för öppen tillgång till vetenskapliga böcker nämns ”spridning, allmänhetens tillgång till forskning och samverkan” (2017, s. 4) och att arbetet som ligger bakom är skattefinansierat. Bland potentiellt problematiska faktorer nämns finansieringsfrågan och att det kan påverka förutsättningarna för den kommersiella bokmarknaden vilket i sin tur kan ha konsekvenser för forskningens spridning och röst i det offentliga samtalet. Intervjurapporten erbjuder emellertid ingen fördjupning i denna senare fråga.³¹

De argument för och emot öppen tillgång till böcker som nämns i intervjuerna speglar argument som förekommer ofta i skrifter och diskussioner om öppen tillgång (se t ex European Commission, 2017; Vetenskapsrådet, 2015; Svedjedal, 2017; Suber, 2012). En knäckfråga i diskussionen om open access som ett hot mot bokmarknaden och mot författarens möjligheter till inkomster via royalties ligger i synen på om den digitala versionen är en konkurrent eller ett komplement till den tryckta boken. Leder öppen tillgång i form av en PDF med generös CC-licens till minskad försäljning av den tryckta boken, eller tvärt om, till ökad försäljning? Detta kan studeras på olika vis. En mindre intervjustudie med läsare av e-böcker genomförd vid University of Michigan antydde att den digitala och den tryckta boken fyllde olika funktioner (Watkinson m fl, 2017).

Att på ett kontrollerat vis undersöka om en boks försäljningssiffror förstärks eller försämras av att den också finns öppet tillgänglig är, som Suber (2012) har påpekat, svårt. Samma bok

²⁶ Se t ex Kriteriums webbplats, <https://www.kriterium.se/site/about/> (2017-09-18)

²⁷ Textprotokoll från styrgruppens möte 2015-06-09

²⁸ Se Creative Commons, <http://creativecommons.org>

²⁹ Styrgruppens mötesprotokoll 2017-03-14

³⁰ Styrgruppens mötesprotokoll 2016-01-26

³¹ För en mer utförlig diskussion om humanioras och samhällsvetenskapernas roll i det offentliga rummet, se Östling m fl (2016).

kan inte samtidigt göras öppet tillgänglig och inte öppet tillgänglig. Det har emellertid gjorts försök att studera utfallet av open access-publicering, bland annat inom OAPEN-projektet. Studier genomfördes av såväl OAPEN-UK (Storbritannien) som OAPEN-NL (Nederländerna) som byggde på att förlag matchade böcker två och två utifrån likhet. Den ena boken i paret gjordes öppet tillgänglig. OAPEN-UK är försiktiga i sina slutsatser, men konstaterar att öppen tillgång inte tycks påverka försäljningen av den tryckta boken, åtminstone inte i nuläget när få böcker finns tillgängliga (Collins & Milloy, 2016). OAPEN-NL-studiens slutsats är att öppen tillgång inte påverkade försäljningen av böckerna men däremot ledde till ökad användning av den digitala versionen och att det var mer troligt att boken hittades av potentiella läsare (Ferwerda, Snijder & Adema, 2013). Vad detta innebär för den svenska marknaden är inte helt lätt att förutse, särskilt för de böcker som ges ut med publiceringsstöd och där den kommersiella potentialen är begränsad. Kommer folk- och forskningsbibliotek att nöja sig med att inkludera den digitala versionen av boken i sina kataloger, eller kommer man att fortsätta att köpa in den tryckta boken? Kommer forskare, studenter och allmänhet att förlita sig på den digitala utgåvan? Utan att det ska innebära orimliga risker för förlagen kan de böcker som ges ut inom Kriterium här utgöra underlag för att studera vad som händer i en svensk kontext, med fokus på skriftserier och vissa typer av förlag. Kriterium, liksom de databaser över open access-böcker som Kriterium samarbetar med, utgör i detta sammanhang plattformar för samlad tillgång till de digitala utgåvorna, vilka annars kan vara problematiska att hitta fram till (Eve, 2014; Bernhardsson, 2015). Förlagen och skriftserierna har emellertid även fortsatt en oerhört viktig roll att spela för marknadsföring och synlighet så att publiken uppmärksammar böckerna i såväl tryckt som digital form.

En upphovsrättslig utmaning för open access-publicering av böcker inom humaniora och samhällsvetenskap rör det faktum att det ofta finns behov av att återge material till vilket tredje part har rättigheterna, exempelvis bilder, noter eller koreografisk notation (Crossick, 2016; jmf även Glimstedt, 2014). Att få tillstånd till att återge sådant upphovsrättsligt skyddat material kan innebära högre kostnader eller till och med nekans när det gäller digital publicering och/eller open access-publicering, som dessutom inte kan tidsbegränsas. Detta är en fråga för såväl förlagen och skriftserierna som för Kriterium som helhet att vara uppmärksam på. Knutet till frågan om rättigheter är också det faktum att många forskare inom humaniora och samhällsvetenskap uppfattar alltför öppna licenser som potentiellt problematiska. Crossick föreslår att man inte gör open access-begreppet alltför restriktivt, till exempel genom att kräva CC-BY-licens i alla sammanhang. Noterbart i detta sammanhang är att de sex titlar som finns tillgängliga via Kriteriums webbplats när rapporten skrivs alla har valt den mest restriktiva CC-licensen, Creative Commons Attribution + Noncommercial + NoDerivatives 4.0.

Kriteriums roll i relation till policyer för öppen tillgång

Det finns idag krav på open access-publicering från flera finansierare och ett fåtal lärosätens sida. Ett arbete med att utforma nationella riktlinjer för Sverige, i enlighet med EU-kommissionens rekommendationer, initierades av regeringen 2013 och ett förslag lades fram av Vetenskapsrådet i januari 2015. I detta förslag beskrivs den övergripande målbilden som ”att all vetenskaplig publicering som är ett resultat av forskning som erhållit offentliga bidrag, publiceras öppet tillgängligt 2025” (Vetenskapsrådet, 2015, s. 10). Ambitionen är att open

access-publicering ska ske omedelbart och med en CC-licens. Böcker inkluderas tillsammans med artiklar och konferensbidrag, men medan det sätts upp delmål för de senare publikationstyperna redan 2015 så sätts målen för böcker, utgivna på svenska förlag, först till 2020.³² I förslaget till nationella riktlinjer föreslås att ett antal frågor utreds vidare, däribland öppen tillgång till böcker. Flera av dessa utredningar har initierats av Kungliga biblioteket, som i regleringsbrevet för 2017 fick i uppdrag av regeringen att samordna arbetet med nationella riktlinjer för öppen tillgång till publikationer. En av utredningarna kommer att under perioden 2017-2019 fokusera på öppen tillgång till böcker. Här kan Kriterium, som nämns uttryckligen som ett initiativ vars resultat är värt att följa (Vetenskapsrådet, 2015), ha en viktig roll att spela utifrån de erfarenheter som har gjorts och som sammanfattas i till exempel Hammar (2017) och denna rapport.

Ett flertal svenska forskningsfinansiärer kräver öppen tillgång vid publicering av resultat från de projekt de stöder. Det görs emellertid skillnad mellan olika publikationstyper, och inga av de stora forskningsfinansiärerna³³ har i dagsläget krav som gäller monografier eller bokkapitel. RJ och Östersjöstiftelsen uppmanar till öppen access-publicering av dessa publikationstyper, men det är inte ett krav. Vetenskapsrådet nämner planer på att utvidga sina krav till böcker. (*Rapport om öppen accesspublicering...*, 2017) Inom det europeiska forskningsprogrammet Horisont 2020 uppmanas forskare med beviljade projekt starkt att göra även monografier och bokkapitel öppet tillgängliga (European Commission, 2017).

Genom att visa på en modell för öppen access-publicering av sakkunniggranskade böcker i en svensk kontext kan Kriterium fungera som ett gott exempel på att sådan publicering är möjligt att uppnå – och därigenom att det framöver kan gå att ställa krav på öppen tillgång även till böcker såväl nationellt som från forskningsfinansiärernas sida, möjligen med chans att få undantag godkända. Det finns emellertid några saker som skulle kunna bidra till att stärka Kriterium som övertygande argument. För det första krävs att fler kommersiella förlag anammar idén, så att svenska forskare även fortsättningsvis har en möjlighet att vända sig till flera olika förlag för att undersöka publiceringsmöjligheter med erbjudande om öppen tillgång till den publicerade boken. Ett sätt att närma sig denna fråga kan givetvis vara att tvinga fram att forskare följer krav som ställs från finansiärens och regeringens sida, men på en liten marknad med aktörer som inte har samma styrka som de stora multinationella förlagen vore samråd att föredra. För det andra krävs att Kriterium kan upprätta en organisation som kan skalas upp i relativt stor omfattning, vilket också inkluderar att kunna finna sakkunniga, något som har lyfts fram som ett problem i tidigare forskning. För det tredje är givetvis finansieringen en viktig fråga. Det gäller dels att kunna finansiera en utökad verksamhet för Kriterium, men även att författare ska kunna betala den extra kostnaden som sakkunniggranskning via Kriterium innebär. Så länge den inte ligger högre än 10 000 SEK bör

³² Med tanke på den fördröjning som har skett innan det har kommit tydliga direktiv från regeringen om det fortsatta arbetet ska kanske inte alltför mycket uppmärksamhet fästas vid årtalen.

³³ Följande finansiärens policyer har undersökts: Forte, Formas, Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse, Riksbankens Jubileumsfond, Vetenskapsrådet och Östersjöstiftelsen. Noteras kan att formuleringen på Marcus och Amalia Wallenbergs Minnesfonds webbplats är otydlig vad gäller vilka publikationsformer som ingår.

det emellertid kunna betraktas som en modest kostnad för open access-publicering. Det krävs också en lösning för böcker som faller utanför humaniora och samhällsvetenskap, om inte inom ramen för Kriterium så på nationell nivå, även om huvuddelen av de vetenskapliga böckerna kan förväntas produceras inom dessa ämnesområden.

Organisation och uppdrag

Ansvarsfördelning och roller

Kriterium har drivits som ett pilotprojekt med huvudsaklig organisatorisk hemvist vid Göteborgs universitetsbibliotek sedan 2014. Hammar (2017) identifierar tre drag som utmärkande för utvecklingsfasen av projektet, utifrån hur de beskrivs i intervjuerna med Kriteriums styrgrupp. De första två rör tydlighet och föränderlighet i uppdrag och arbetsfördelning. Positivt med detta, det tredje draget, har emellertid varit att utvecklingen kännetecknats av ”entusiasm, kreativitet och en lång rad olika infallsvinklar på möjligheter och utmaningar med publicering inom humaniora och samhällsvetenskap” (s. 5). Utifrån intervjuerna framkommer att karaktären av pilotprojekt varit framträdande: ”Därmed tycks också det stora arbetet med Kriterium under pilotfasen ha varit att landa i en uppdragsbeskrivning, en struktur och en rollfördelning” (s. 5).

Konsortiet har fört samman ett antal olika kompetenser och verksamheter i sin styrgrupp. Tre lärosäten, Göteborgs universitet, Lunds universitet och Uppsala universitet, har dels en akademisk representant, dels en representant från antingen biblioteket eller sin publiceringsverksamhet i styrgruppen.³⁴ Dessutom ingår representanter för tre nationella aktörer: Kungliga biblioteket, Riksbankens Jubileumsfond och Vetenskapsrådet. I konsortiet ingår även två förlag, Nordic Academic Press och Makadam, vars representanter adjungeras till styrgruppen. Styrkan i att kombinera dessa olika perspektiv lyfts fram vid upprepade gånger i intervjuerna och i styrgruppens mötesprotokoll.³⁵ Även om det har funnits skilda åsikter i vissa frågor lyfts erfarenheterna som representeras i gruppen fram som en tillgång och något som har gjort Kriterium starkare (Hammar, 2017). Vikten av denna kombination av aktörer för legitimitet, omvärldsbevakning, nationell förankring liksom av förlagens bidrag med kompetens och perspektiv inom ekonomi och publiceringshantverk poängteras. Utifrån det underlag som funnits tillgängligt för analys framstår samarbetet som kreativt och intensivt och det förefaller som att gruppen har strävat efter att ta tillvara de olika kompetenser som finns i gruppen.

Styrgruppen har haft huvudansvaret för konsortiet under hela pilotprojektet. Under pilotprojektets gång har det emellertid förts en löpande diskussion om hur Kriterium ska organiseras och organisationen har också förändrats på avgörande vis under perioden. Den förändring som framstår som viktigast är beslutet att utöka den akademiska bedömningsgruppen,

³⁴ Det dröjde fram till strax före lanseringen hösten 2015 innan Uppsala universitet hade en permanent akademisk representant på plats.

³⁵ Hammar, 2017; Styrgruppens mötesprotokoll 2016-10-04

som ansvarat för beslut om manuskript, från att bestå av styrgruppens akademiska lärosätesrepresentanter³⁶ till att inkludera ytterligare en representant per lärosäte. Fördelar med detta inkluderar att det blir större ämnesmässig bredd i gruppen samt att organisationen blir mindre beroende av att alla kan delta vid varje möte. Vid styrelsemötet 26 januari 2016 fattades också beslut om att ändra benämningen till redaktionsråd och att göra detta råd mer oberoende av styrgruppen. Redaktionsrådet fick en ny ordförande som även valdes in i styrgruppen.³⁷ Denna ordförande är huvudredaktör för Kriterium. Genom denna uppdelning har en ansvarsfördelning införts mellan styrgruppen och dess ordförande respektive redaktionsrådet och dess ordförande som förefaller rimlig för att kunna hantera fler manuskript åt gången.

Redaktionsrådet har i uppdrag dels att besluta om manuskript i de två stadierna,³⁸ dels att hantera frågan om var kvalitetsnivån ska ligga och hur riktlinjer till författare och, framför allt, vetenskapligt ansvariga ska utformas för att underlaget som kommer till rådet ska vara så bra som möjligt. Beslut fattas därefter av styrgruppen. Styrgruppen ansvarar för konsortiet som helhet och har ägnat mycket tid under uppstartsfasen åt att skapa ramar och policyer för verksamheten och dess framtida utveckling, liksom åt att sätta upp de praktiska förutsättningarna i form av publiceringsplattform, ekonomi och arvodering samt kommunikation.

Det framkommer i intervjuerna och styrgruppens mötesprotokoll att en stor del av det praktiska arbetet har skett vid Göteborgs universitet, av ordföranden och sammankallande universitetsbibliotekarie som också ingått i en arbetsgrupp vid universitetsbiblioteket för hantering av publiceringsplattformen. Universitetsbiblioteket står som huvudman för Kriterium och har också inledningsvis stått för en stor del av finansieringen. Med hjälp av framför allt en av förlagsrepresentanterna har universitetsbiblioteket hanterat huvuddelen av arbetet med att förhandla fram och sätta upp publiceringsplattformen via Ubiquity Press. De har även hanterat såväl ekonomi som administration. Några av representanterna från de andra lärosätena, framför allt Lunds universitet, har också tagit ansvar för flera arbetsuppgifter. Representanterna för de nationella aktörerna har fört vidare frågor till sina respektive organisationer och har omvärldsbevakat. Hur mycket tid de olika inblandade har ägnat åt Kriterium skiljer sig alltså åt. Förtroendet för den kompetens och förankring i verksamheten som finns vid universitetsbiblioteket har lett till att styrgruppen beslutat att även framöver föreslå Göteborgs universitet som huvudman för konsortiet.³⁹

En annan diskussion som togs upp i styrgruppen framför allt inledningsvis är frågan om representanter för förlagen ska ingå i styrgruppen. Under pilotprojektets gång har representanter för de två förlagen som medverkar i pilotprojektet varit adjungerade till styrgruppen. De har därigenom inte haft något formellt ansvar, men har ändå tagit aktiv del i arbetet, inte minst vad gäller publiceringsplattformen. Redan förhållandevis tidigt⁴⁰ väcktes idén om att ha

³⁶ Dvs de professorer som företräder forskning (Styrgruppens mötesprotokoll, 2015-08-21). Även bland lärosätenas publiceringsrepresentanter finns och har funnits disputerade.

³⁷ Styrgruppens mötesprotokoll 2016-10-04

³⁸ Beslut om att ett manuskript ska antas till granskningsprocessen och beslut om att acceptera det inom ramen för serien Kriterium.

³⁹ Styrgruppens mötesprotokoll 2017-03-14

⁴⁰ Vid styrgruppsmötet 2015-08-21

en förlagsgrupp som bland sig väljer en representant till styrgruppen, när fler förlag blivit medlemmar. Detta är en idé som har tagits fasta på i förslaget till permanent organisationsstruktur.⁴¹

Under 2017 har betydande arbete genomförts i syfte att inför framtiden skapa en organisation med tydligare former.⁴² Förslag på stadgar för det nationella konsortiet och en förvaltningsplan har arbetats fram och diskuterats, liksom en plan för Kriteriums förlagsgrupp. Ekonomiskt stöd för 2017 har också erhållits från Vetenskapsrådet, Riksbankens Jubileumsfond och Kungliga biblioteket. Genom utformningen av tydligare ramar för organisationen skapas betydligt bättre förutsättningar för en tydlighet kring organisation och ekonomi, liksom möjlighet att formalisera de ingående medlemmarnas arbetsuppgifter och ansvar.

Vilka problem har uppstått och varför?

Bland de problem som Kriterium har brottats med under pilotfasen får en del betraktas som övergående medan andra fortfarande behöver finna lösningar. Till den förra kategorin hör inledande problem med kommunikation, av Kriteriums idé och syfte, av hur granskningsprocessen är strukturerad och av vilka kostnader som var aktuella för författare och utgivare. Delvis kan kommunikationsproblemen tillskrivas att idé och process inte var tillräckligt väl formulerade när de första manuskripten antogs för granskning, något som skedde innan lanseringen av Kriterium. Det som talar för att kommunikationen framför allt i granskningsprocessen har blivit tydligare är att författare till och vetenskapligt ansvarig för den bok som utgivits något senare under projektet när de intervjuats uttrycker större tillfredsställelse med informationen de fått än de som varit involverade i de två första böckerna (Hammar, 2017). Dessutom har det skett ett omfattande arbete under perioden i styrgrupp och redaktionsråd för att förtydliga riktlinjer kring sakkunniggranskningen, uppdragsbeskrivningar till vetenskapligt ansvariga och granskare, samt med att tydliggöra kostnaderna för sakkunniggranskningen i kommunikation med författarna/utgivarna. Göteborgs universitetsbibliotek har även arbetat med att förtydliga granskningsprocessen via den digitala plattformen, bland annat genom att utarbeta detaljerade manualer riktade till redaktörer och författare.

Arbetet med publiceringssystemet har karaktäriserats av upprepade problem som har drabbat alla inblandade i granskningsprocessen, liksom personalen vid Göteborgs universitetsbibliotek och även kommunikationen utåt av Kriterium. Detta diskuteras vidare under särskild rubrik. De olika steg som är inblandade i granskningsprocessen gör också att det har föreslagits en översyn över när förlagen gör vad i processen, i syfte att underlätta deras arbete.

Även internt inom konsortiet har, som nämndes ovan, mycket varit oklart under perioder. I intervjustudien framkommer att ”Ansvarsfördelning i såväl idéarbete som organisation varit oklar och i vissa fall otillfredsställande” och att Göteborgs universitet ”har burit en stor del av bördan” (Hammar, 2017, s. 5); det gäller även under vissa perioder representanterna för

⁴¹ Förslag till struktur och medlemskap i Kriteriums förlagsgrupp, 2017-09-12, bilaga till Styrgruppsmötet 2017-10-10

⁴² Kriteriums framtida organisation: diskussionsunderlag för styrgruppsmöte mars 2017, Bilaga till Styrgruppsmötet 2017-03-14

Lunds universitet. Arbetstiden för projektet har bekostats av representanternas egna organisationer och det har inte alltid varit lätt att förankra uppgiften hos arbetsgivaren (Hammar, 2017). Hur mycket tid som lagts ner av de personer som har arbetat mest intensivt med pilotprojektet har därigenom riskerat att bli osynligt. Detsamma gäller arbete som bedrivits av stödfunktioner, som ekonomi-, IT-, kommunikations- och personalavdelningar. En lärdom som dras är att det finns en stor risk att arbetet med Kriterium nedprioriteras om det ska ske inom ramen för den ordinarie tjänsten eller, värre, på fritiden.⁴³ Det har varit svårt att synliggöra hur mycket tid som lagts på Kriterium och därmed hur stora personalresurser som skulle behövas (Hammar, 2017). Det är emellertid klart att tydligare formulerade arbetsuppgifter och arbetstid behöver komma till när projektet ska övergå till permanent verksamhet.

Kostnader och finansiering

Kostnaderna för Kriterium och vad utgifterna täcker har i viss mån varierat över tid och en hel del av kostnaderna är dolda, till exempel i form av arbetstid som sker inom ramen för respektive representants eller vetenskapligt ansvariges/sakkunnigs tjänst, som en del av reguljära uppgifter utförda av stödfunktioner och biblioteken vid lärosätena, alternativt volontärt (se ovan). I ett av styrgruppens mötesprotokoll spaltas Kriteriums kostnader upp i fasta respektive rörliga kostnader.⁴⁴ I de fasta kostnaderna ingår:

- Publiceringssystem och webbplats
- Administration (ingår ofta i den ordinarie tjänsten eller verksamheten)
- Styrgruppens och redaktionsrådets arbete (ingår huvudsakligen i den ordinarie tjänsten)
- Marknadsföring, inkl. tryckt material
- Resor och möten för styrgruppen
- Avgift för deltagande i OAPEN Library

De fasta kostnaderna täcktes inledningsvis i stor utsträckning av Göteborgs universitetsbibliotek,⁴⁵ men inför 2016 åskade även Lunds och Uppsalas universitet medel från fakultet respektive universitetsbibliotek. Under tiden för pilotprojektet har samtliga lärosäten betalat sina egna resor och övriga möteskostnader, vilket ytterligare försvårar möjligheterna till översikt över pilotprojektets kostnader. Sedan 2017 fakturerar Göteborgs universitetsbibliotek även de andra lärosätena och förlag/skriftserier för arvodeskostnader.⁴⁶

De rörliga kostnaderna rör det som är förknippat med varje manuskript. Detta gäller främst *ad honorarium* till vetenskapligt ansvarig och sakkunniga samt en avgift för varje manuskript som går genom Ubiquity Press publiceringssystem. Hur arvodet till vetenskapligt ansvariga

⁴³ Styrgruppens mötesprotokoll 2017-03-14

⁴⁴ Styrgruppens mötesprotokoll 2015-06-09

⁴⁵ Styrgruppens mötesprotokoll 2014-11-28, 2015-02-27, 2015-06-09

⁴⁶ Personlig kommunikation med Maja Pelling, 2017-10-12

och sakkunniga har hanterats har förändrats under pilotprojektets gång. Inledningsvis rekommenderade Kriterium att ett *ad honorarium* betalas till vetenskapligt ansvarig och sakkunniga, men att detta hanteras av, och lämnas upp till, utgivare och författare/redaktör. Vid styrgruppsmötet i oktober 2016 fattades ett beslut om att Kriterium tar över hanteringen av arvode till de inblandade från och med 2017 och att man inför en fast kostnad på 10 000 SEK per manuskript. Övriga rörliga kostnader för Kriterium, som totalt uppskattas till 25 000 SEK per manuskript,⁴⁷ subventioneras tills vidare av konsortiet.⁴⁸ För att täcka kostnaderna för detta ansöktes om och beviljades också särskilda medel från de tre nationella aktörerna i konsortiet.⁴⁹

Till de rörliga kostnader som rör sakkunniggranskningen och Kriterium tillkommer kostnader för publiceringen som utgivaren och/eller författaren/redaktören ansvarar för. Häri ingår kostnader för produktionen (inklusive ”redaktionell bearbetning, typografi och grafisk form”⁵⁰ samt språkgranskning), marknadsföring av boken samt tryckkostnader. Mycket av utgivningen av vetenskapliga böcker i Sverige bekostas med tryckbidrag från lärosäten, stipendier eller forskningsfinansiärer (Bernhardsson, 2011). Detta har lyfts fram som en situation som kan underlätta för öppen tillgång till vetenskapliga böcker i Sverige och som skiljer Sverige från många andra länder. Svedjedal (2017) har emellertid påpekat att de vetenskapliga böcker som ges ut på allmänlitterära förlag inte har stöd av tryckbidrag och därför av kommersiella skäl kan vara mindre intresserade av att erbjuda öppen tillgång till sin produktion.

Som framkommer ovan har finansieringen av Kriteriums verksamhet varit osäker under pilotprojektet och mycket har lösts genom att styrgruppsmedlemmar och Göteborgs universitetsbibliotek har tagit ansvar för att ordna uppkomna situationer. Frågan om arvode till styrgruppsmedlemmar är också något som nämns i intervjuerna och som några anser är rimligt medan andra anser att det ingår i de vanliga arbetsuppgifterna. Den risk som påtalats ovan att andra uppgifter prioriteras förefaller påtaglig även med arvodering, om inte detta sker så att en specifik del av tjänsten kan ägnas åt uppdraget. Det förefaller rimligt att åtminstone ordförande i styrgrupp och redaktionsråd samt sammankallande universitetsbibliotekarie har en särskilt avsatt procentandel i sin anställning och att detta, för att garantera kontinuitet, bekostas av projektet snarare än av ordförandes institution.⁵¹

Finansiering av open access-publicering

Kriterium betalar inte någon extra avgift till utgivaren för att boken görs tillgänglig öppet via Kriteriums webbplats. De kommersiella förlagen har hittills valt att uppfylla Kriteriums minimikrav genom att göra en PDF tillgänglig, medan skriftserierna har gjort tillgängliga

⁴⁷ Vilket blir ca 30 000 SEK inklusive overhead. Personlig kommunikation med Katarina Gustafsson, 2017-09-25

⁴⁸ Styrgruppens mötesprotokoll 2016-10-04

⁴⁹ Brev till Vetenskapsrådet, Riksbankens Jubileumsfond och Kungliga biblioteket, februari 2017, Dnr E2017/98. Brevet innehåller även en förfrågan om stöd till att bekosta föreliggande utvärdering.

⁵⁰ Förslag till struktur och medlemskap i Kriteriums förlagsgrupp, 2017-09-12, bilaga till Styrgruppsmötet 2017-10-10

⁵¹ En viss procent i tjänsten för redaktionsrådets ordförande bekostas i dagsläget av dennas institution, enligt uppgift i personlig kommunikation med Katarina Gustafsson och Maja Pelling, 2017-09-25

böckerna i PDF, ePub och Mobi-format. I de allra flesta fall säljs boken i tryckt format. Modellen kan på så vis betraktas som en så kallad 'freemium'-modell där den digitala filen kan locka till köp av den tryckta boken, eller av en digital version som har större funktionalitet (se t ex Tsoukala, 2015; Eve, 2014).

De avgifter som är förknippade med bokens inkludering i Kriterium kan ses som att de bekostar open access-publicering, genom den del som rör en avgift till Ubiquity Press. Publicering med öppen tillgång är att betrakta som en förutsättning för att Kriterium ska hantera granskningen. Författare bör alltså kunna ansöka om subventionering av Kriterium-avgiften från de publiceringsfonder som bekostar Article (och Book) Processing Charges (A/BPC), till exempel vid lärosätena eller hos finansiärer. I praktiken innebär Kriterium-avgiften en garanti för att boken tillgängliggörs öppet och sakkunniggranskat, och dessutom till en extrakostnad som är någonstans runt hälften av den genomsnittliga APC:n för en artikel (Shamash, 2016; Solomon & Björk, 2016).

Utmaningar med kostnader och finansiering

Sedan början av 2017 har Kriterium tagit över ansvaret för att betala *ad honorarium* till granskare och vetenskapligt ansvariga.⁵² Detta innebär en ökad tydlighet gentemot författare/redaktörer och utgivare. Det är också viktigt ur legitimitetssynpunkt, eftersom det annars kan framstå som att det är författaren/redaktören som bekostar granskningen av det egna verket. Ett motstånd mot ett sådant förfarande har också uppfattats komma från författarna.⁵³ Att författare/redaktör eller utgivare bidrar till de kostnader som Kriterium har för varje manuskript (vilket även inkluderar kostnader för publiceringsplattformen) förefaller rimligt, men den ekonomiska överenskommelsen med sakkunniga och vetenskapligt ansvariga förs bäst direkt med Kriterium. För att det ska vara möjligt för författare/redaktörer att genom stipendier, forskningsmedel eller institutionsmedel betala avgiften till Kriterium bör den också hållas låg. De innebär emellertid att Kriterium tar på sig rörliga kostnader som måste täckas inom projektet.

En utmaning kring ekonomi som framgår tydligt av ovanstående beskrivning är behovet av att skaffa en enhetlig uppfattning om alla kostnader som är förknippade med Kriterium, såväl direkta som indirekta. Vidare behöver kostnader och intäkter förstås i relation till budgetprocessen vid lärosätena så att framförhållningen kan förbättras.⁵⁴ Tydlighet och förutsägbarhet är viktiga ledord, liksom möjlighet till uppföljning.

Utifrån en förbättrad kostnadsbild är den andra utmaningen att finna en hållbar och långsiktig modell för finansiering av verksamheten. Detta kan åstadkommas genom tydligare bestäm-

⁵² De faktiska kostnaderna för sakkunniggranskning är naturligtvis väldigt mycket högre om man tittar på den arbetstid som läggs ner av sakkunniga. Denna tid räknas ofta in i övriga arbetsuppgifter och sker *pro bono*, som en tjänst till forskarsamfundet. Att detta är ett omfattande och vanligen osynligt arbete framgår t ex av ett försök att beräkna kostnaderna för obetald sakkunniggranskning av tidskriftsartiklar globalt som landade i uppskattningen att om arbetet hade varit betalt skulle det kosta i storleksordningen 21 miljarder SEK årligen (Research Information Network, 2008).

⁵³ Styrgruppens mötesprotokoll 2016-10-04

⁵⁴ Personlig kommunikation med Katarina Gustafsson och Maja Pelling, 2017-09-25

meler kring medlemsavgifter för de i konsortiet ingående lärosätena, vilket håller på att utarbetas.⁵⁵ I och med att Kriterium tar över vissa rörliga kostnader för granskning och plattform, liksom utifrån behovet av att stärka organisationen så att den kan hantera ett större antal manuskript, förefaller emellertid ett förutsägbart och långsiktigt stöd från nationella finansierare behövligt för att verksamheten ska kunna fortsätta att bedrivas och utvecklas i samråd och med delat ansvar mellan lärosäten och forskningsfinansierare. Detta bör också involvera att se över framtida samarbeten med fler lärosäten och förlag.

Publiceringsplattformen

Kontakter med Ubiquity Press om möjligheten att använda deras system och tjänster dyker upp redan i pilotprojektets uppstart.⁵⁶ Intrycket är inledningsvis mycket positivt och Ubiquity Press uppfattas vid ett par möten i Göteborg dela Kriteriums önskan om att kunna ha en vetenskaplig bokmarknad med såväl hög kvalitet som god tillgänglighet.⁵⁷ Ubiquity Press plattform har efter att avtal undertecknats använts för att hantera granskningsprocessen, med hantering av manuskript och granskningsutlåtanden i olika faser, samt för att tillhandahålla Kriteriums webbplats. Andra tjänster som Ubiquity Press erbjuder har antingen lämnats som en möjlighet till författare/redaktörer (t ex hantering av publiceringsprocessen) eller inte utnyttjats alls (t ex tillgång till granskarpool).

Det praktiska arbetet med publiceringsplattformen har tidvis fungerat mindre bra. Plattformen uppfattas som svårmanövrerad,⁵⁸ support fungerar inte tillfredsställande,⁵⁹ plattformen har haft buggar,⁶⁰ det har funnits oro över att den inte skulle tillåta obegränsat antal manuskript i processen samtidigt,⁶¹ och det har varit svårt att förutse kostnader.⁶² Det har av olika skäl också uppstått hinder för att tillgängliggöra PDF-filen av den utgivna boken på Kriteriums webbplats i anslutning till publiceringen av den tryckta boken.⁶³ En ny version av systemet har släppts under perioden och visat sig mer användarvänligt, och det finns förhoppningar om att detta ska underlätta vissa av problemen.⁶⁴ Det framgår emellertid att en hel del svårigheter återstår.

Som centrala bland de behov som Kriterium har vad gäller publiceringssystem framstår:

- Ett välfungerande och lättanvänt system för att hantera granskningsprocessens olika stadier

⁵⁵ Förslag till Stadgar för Kriterium, 2017-09-12, bilaga till Styrgruppsmötet 2017-10-10

⁵⁶ Styrgruppens mötesprotokoll 2014-11-28

⁵⁷ Styrgruppens mötesprotokoll 2015-02-27

⁵⁸ Hammar (2017)

⁵⁹ Hammar (2017)

⁶⁰ Hammar (2017)

⁶¹ Styrgruppens mötesprotokoll 2017-03-14

⁶² Styrgruppens mötesprotokoll 2016-10-04

⁶³ Styrgruppens mötesprotokoll 2016-01-26, Personlig kommunikation med Maja Pelling, 2017-09-25

⁶⁴ Styrgruppens mötesprotokoll 2016-10-04

- Som kan hantera minst 30 processer samtidigt
- Som tillåter såväl single blind som double blind granskning
- Snabb support för de olika aktörsgrupper som är inblandade i administration, granskning och tillgängliggörande
- En webbplats för information och tillgängliggörande av böckerna inklusive metadata, m m
- Möjlighet att skapa ePub och Mobi-filer
- Möjlighet att exportera metadata till andra databaser, t ex DOAB och OAPEN Library.
- Säker lagring av materialet och förberedelser för långtidsbevarande av filer

Ubiquity Press erbjuder på pappret huvuddelen av dessa funktioner, men alla har, som framgår ovan, inte alltid varit tillgängliga eller tillfredsställande.

Kommunikation om Kriterium

Redan tidigt i arbetet togs det fram en kommunikationsplan att använda som stöd vid lanseringen av Kriterium samt framöver. Lanseringen betraktades som något som behövde vara utspritt i tid, eftersom det behövde ske vid tidpunkter och i sammanhang som passade respektive lärosäte. Bland de grupper som nämns som målgrupper för lanseringen ingår primärt forskare vid berörda fakulteter vid de ingående lärosätena samt lärosätenas ledningar. Sekundärt vänder man sig även till andra lärosätens forskare, till finansiärer (av någon anledning begränsat till de finansiärer som ingår i styrgruppen), samt till de som administrativt möter forskarna vid lärosätena i samband med publicering, nämligen forskarservice och bibliotekspersonal.⁶⁵ Målen med kommunikationen är dels att rekrytera författare och förlag med böcker som kan lämpa sig för Kriterium, dels att bidra till ”Den allmänna diskussionen om peer review, open access, boken som publiceringsform, och att etablera Kriterium som en aktör i den diskussionen.”⁶⁶ Det är främst aktörer nationellt som framstår som mottagare av lanseringen.

Vid lanseringen användes huvudsakligen lärosätenas och de berörda fakulteternas kommunikationskanaler, såsom nyhetsbrev, e-post, sociala medier och möten med olika grupper, såväl ledning som medarbetare. Ett pressmeddelande togs fram. Ytterligare en insats med marknadsföring lokalt planerades till när de första böckerna hade publicerats, gärna med möjlighet att bygga uppmärksamhet kring lokala författare.⁶⁷ Det framgår emellertid inte av underlaget i vilken utsträckning detta har skett. Även viss marknadsföring på nationell nivå har genomförts, exempelvis presentation av Kriterium på Mötesplats Open Access 2016 och projektet har även senare presenterats vid internationella konferenser.⁶⁸ Dessutom hölls ett

⁶⁵ Kommunikationsplan Kriterium, 2016-01-21, Dnr F 2015/62

⁶⁶ Kommunikationsplan Kriterium, 2016-01-21, Dnr F 2015/62, s. 2

⁶⁷ Styrgruppens mötesprotokoll 2016-01-26

⁶⁸ Personlig kommunikation med Maja Pelling, 2017-09-25

välbesökt frukostmöte för intresserade förlag som publicerar vetenskapliga böcker inom humaniora och samhällsvetenskap i anslutning till Bokmässan 2016. Syftet var att uppmärksamma dem på möjligheten att ansöka om sakkunniggranskning genom Kriterium samt att börja bygga en grund för ett större förlagsnätverk i Kriteriums nästa fas.

Steg har också tagits för att synliggöra Kriterium-böckerna på andra etablerade plattformar för sakkunniggranskade vetenskapliga open access-böcker, närmare bestämt de OAPEN-drivna Directory of Open Access Books (DOAB) och OAPEN Library där Kriteriums böcker finns sökbara sedan juli 2017.⁶⁹ I en studie från University of Michigan Press identifieras DOAB som en i sammanhanget viktig källa för att användare ska finna fram till e-böcker (Watkinson m fl, 2017). Samma studie visade också att sociala medier är viktiga för att läsare ska hitta fram till böckerna, vilket är en lärdom som skriftserier, förlag och inte minst författare kan dra nytta av.

Det är rimligt att anta att Kriteriums ambition att vara drivande i debatten om vetenskaplig bokutgivning i Sverige och om öppen tillgång till dessa verk skulle vara lättare att uppfylla om det fanns resurser i form av fler personer som specifikt kunde ägna sig åt verksamheten i tillräcklig omfattning. Intresset för att driva de övergripande frågorna och visioner för hur det kan göras framkommer i såväl styrgruppens mötesprotokoll som i intervjurapporten, men det framgår också att det mesta av tiden av nödvändighet har ägnats det praktiska arbete som krävs för att få Kriterium att fungera som organisation och för att starta upp och driva dess sakkunniggranskning och webbplats. Här finns goda möjligheter till att nå ut bättre med Kriteriums verksamhet och tjänster liksom att vara en röst i debatten, om bara tillräckliga personalresurser säkerställs. Kriterium har även utnyttjat lärosätenas och bibliotekens kommunikatörer, men en del av en kommunikatörstjänst och/eller ett uttalat uppdrag skulle kunna bidra ytterligare till synligheten i olika sammanhang, såväl gentemot potentiella författare som i debatten om den vetenskapliga bokens roll och framtid inom humaniora och samhällsvetenskap.

Framtid och reflektioner

Kriterium och framtiden för publicering inom HS

Under sina tre år som pilotprojekt har Kriterium nått de mål som sattes upp inför första styrgruppsmötet i oktober 2014. Det viktigaste bland dessa mål var att vid pilotprojektets slut ha kommit igång med sakkunniggranskning av vetenskapliga böcker som också skulle vara tillgängliggjorda via Kriterium. Detta anges med ett mätbart mål på ”minst 5, men helst 10-20 titlar”⁷⁰ som ska vara under utgivning. Med 7 publicerade böcker och ytterligare 11 stycken i olika faser av sakkunniggranskning redan innan pilotprojektet är i hamn vid årsslutet 2017 när

⁶⁹ Enligt nyhet på webbplatsen 2017-07-18

⁷⁰ Swedish University Peer Review: ett pilotprojekt om kvalitetsgranskning av vetenskapliga monografier. Förslag till pilotprojekt. Underlag till ACTA-kommittén, Göteborgs universitet, 2014-09-19, s. 3.

Kriterium gott och väl detta mål. Ett annat viktigt mål handlar om att böckernas status som sakkunniggranskade ska vara synlig i infrastruktur som är relevant för resursfördelning. Detta uppnås konkret genom att Kriterium har inkluderats som en publikationsserie på den norska listan. Dessutom anges att pilotprojektet ska utvärderas, vilket görs bland annat i och med föreliggande rapport, och planer ska ha utvecklats på hur pilotprojektet kan omvandlas till en permanent verksamhet. Även detta arbete sker under hösten 2017.

Kriterium har byggts upp som en på många sätt unik aktivitet. Kriterium erbjuder en lösning på hur ett fungerande system för sakkunniggranskning av vetenskapliga böcker kan organiseras inom den trots allt relativt lilla svenska marknaden för vetenskaplig litteratur och i samarbete mellan ett flertal parter. Genom att strukturera sig som en infrastruktur som är tillgänglig för alla förlag och skriftserier och för böcker på olika språk innebär Kriterium att den kompetens som krävs för att upprätthålla god kvalitet i granskningsprocessen kan säkerställas för alla inblandade aktörer, även de som inte så ofta har behov av att kunna erbjuda sakkunniggranskning.

En vinst med sakkunniggranskning, när den fungerar väl, är högre kvalitet i den forskning som publiceras. Detta är en fördel inte bara för den enskilda författaren eller redaktören utan även för läsare och för forskningen i stort. Flera röster i intervjuerna ger uttryck för att sakkunniggranskningen inom Kriterium har givit ett sådant resultat (Hammar, 2017). Sakkunniggranskning av vetenskapliga böcker är emellertid också en fråga som har politisk och ekonomisk potential. Genom att ges ut i en serie eller på ett förlag som finns inkluderad på exempelvis den norska listan blir boken synlig i resursfördelningssystemen vid flera fakulteter och institutioner vid svenska lärosäten. Även om en del svenska förlag finns med på listan⁷¹ innebär Kriterium en möjlighet för författare som ges ut även på mindre förlag och skriftserier, som kanske har mer oregelbunden utgivning, att få sin bok synlig i de system som används för forskningsevaluering.

En annan forskningspolitisk fråga som Kriterium anknyter till är den om öppen tillgång till vetenskapliga böcker. Här sällar man sig till ett antal internationella initiativ som syftar till att hitta former för att sprida nya böcker i digital form utan kostnad för läsaren. För böcker utgivna på välkända förlag fungerar vanligen förlaget som en garant för legitimitet och kvalitet; förlaget blir en så kallad *judgment device*. Om förlaget är okänt (exempelvis utanför landets gränser) eller läsaren är tveksam till öppet tillgängligt material kan emellertid Kriterium fungera som en sådan *judgment device* genom att det finns en väl beskriven och transparent modell för sakkunniggranskning (som ofta har hög inomvetenskaplig status), väl etablerade forskare i styrgrupp och redaktionsråd, stöd från nationella aktörer såsom Riksbankens Jubileumsfond, Vetenskapsrådet och Kungliga biblioteket och en historik av tillgängliggörande av open access-böcker.

De erfarenheter som har skaffats genom arbetet med pilotprojektet Kriterium bör tas tillvara i det fortsatta arbetet på nationell nivå med att främja öppen tillgång till vetenskapliga

⁷¹ Till exempel Daidalos, LiU ePress, Makadam, Nordic Academic Press, Ordfront, Stockholm University Press och Symposium.

böcker/monografier.⁷² Det finns också intressanta frågor som kan undersökas med utgångspunkt i Kriteriums verksamhet och som skulle kunna ligga till grund för datainsamling men som inte har rymts inom uppdraget med denna rapport. Ett exempel är att följa upp relationen mellan synlighet, användning och försäljning genom att studera nedladdningsstatistik, altmetrics och försäljningssiffror.⁷³ Ett annat exempel är att kartlägga hur väl forskare inom humaniora och samhällsvetenskap känner till Kriterium och hur man ser på relationen mellan sakkunniggranskning och legitimitet.

Kriterium är ett av ett fåtal initiativ i Sverige för att främja öppen tillgång till nya vetenskapliga böcker. Andra exempel är Stockholm University Press och, i viss mån, Linköping University Electronic Press. Dessa olika verksamheter har olika fokus och det är en styrka att det på nationell basis finns en mängd olika initiativ kring öppen tillgång. Här bör emellertid också finnas möjligheter till framtida samarbete som ytterligare kan stärka svenska forskares möjligheter att publicera sig med öppen tillgång samtidigt som man utnyttjar styrkorna hos respektive initiativ.

En viktig drivkraft som framkommer i dokumentationen kring utvecklingen av Kriterium är samarbetet mellan flera olika aktörer med intresse för vetenskaplig bokutgivning och humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Samarbetet mellan forskare, universitetsbibliotek, lärosätenas skriftseriearbete, nationella aktörer (KB och finansiärer) och förlag har gjort att styrgruppen besitter bred kunskap som på olika vis har kunnat bidra till att utveckla en hållbar modell för Kriterium. Samtidigt kan denna breda grupp aktörer erbjuda legitimitet för Kriterium gentemot olika intressenter inom såväl forskar- som förlagsvärlden. Hur väl denna legitimitet är förankrad behöver emellertid utredas vidare.

En framtida möjlighet för Kriterium är att också utsträcka den legitimitet som sakkunniggranskning och inblandade aktörer ger till ett verk genom att uppmuntra utgivning av vetenskapliga böcker som inte lämpar sig för tryck utan som utnyttjar det digitala mediets *affordances*. Digitala vetenskapliga utgåvor är ett exempel som ligger nära tillhands, men även verk som inkluderar andra modaliteter än text eller som vill inkludera forskningsmaterial och exempel som inte lämpar sig för tryck kan bli aktuella.⁷⁴

Förbättringspotentialer

Kriterium har god potential att bidra till ökad kvalitet, legitimitet, tillgång till och synlighet i forskningspolitiskt viktiga system för vetenskapliga böcker inom humaniora och samhällsvetenskap. De som har varit engagerade i pilotprojektet har dragit många lärdomar och genomfört en del förändringar under pilotprojektets gång. Det finns emellertid viktiga problem som behöver lösas för att Kriterium ska kunna bli en välfungerande permanent verksamhet. De största utmaningarna organisatoriskt ligger i att synliggöra de olika arbets-

⁷² En utredning kring detta är i uppstartsfasen i Kungliga bibliotekets regi ("Öppen tillgång till böcker") och kommer att pågå under 2017-2019, <http://openaccess.blogg.kb.se/samordningsuppdrag/>.

⁷³ Detta liknar studier som har genomförts av OAPEN-UK, OAPEN-NL och Michigan University Press, även om underlaget från Kriterium är mindre.

⁷⁴ Jmf även FWF:s stöd till 'innovative publishing forms'.

uppgifterna, utveckla en tydlig rollfördelning och att säkerställa personalresurser för att genomföra dem; att säkerställa långsiktig finansiering; samt att få till ett fungerande publiceringssystem för att hantera granskningsprocessen och tillgängliggörande av titlarna på webbplatsen.

Det finns fördelar med att driva en verksamhet som Kriterium med en liten och relativt informell organisation i och med att beslutsvägarna blir korta och att kostnaderna fördelas på många olika poster. Nackdelarna förfaller emellertid stora. Det blir svårt att utkräva ansvar och att veta att saker och ting blir gjorda. Verksamheten riskerar att lågprioriteras i organisationen i stort. Det blir också svårt att göra en sammantagen uppskattning av vilka resurser som krävs, och att prioritera om resurser. Pilotprojektet har lett fram till en beprövad modell för sakkunniggranskning. Arbete pågår med att synliggöra de olika uppgifterna i verksamheten genom att utveckla stadgar och en förvaltningsplan för konsortiet.⁷⁵ Det är viktigt att dessa tydliggör hur ansvaret är distribuerat över konsortiets medlemmar. Det är likaså viktigt att det tydliggörs vilka personalresurser som krävs för att driva Kriterium och att verksamheten syns i form av tydliga uppdrag och därtill kopplad tid i tjänsteplaneringen, även för de administrativa funktionerna såsom ekonomi, IT och kommunikation. Denna tid bör inte vara kopplad alltför nära till en specifik person. Ansvar för uppgifter i Kriterium kan inte på lång sikt vara alltför beroende av att det är specifika individer som driver dem, utan personalresurser behöver säkerställas även när individer får nya arbetsuppgifter, byter arbetsplats eller av någon anledning temporärt är borta från arbetet. Detta kräver att de olika rollerna har tydliga arbetsbeskrivningar och att den som ska utföra en uppgift har tid till detta.⁷⁶ Pilotprojektet erbjuder en god grund för att beskriva vilka arbetsuppgifter som behöver utföras för att verksamheten ska fungera och att ge en uppskattning av hur mycket tid som går åt.

För att bekosta de fasta och rörliga kostnader som är förknippade med att driva Kriterium behöver långsiktig finansiering säkerställas. En modell introduceras för detta i förslaget till stadgar.⁷⁷ Modellen, som till stor del bygger på medlemsavgifter, tar hänsyn till att fler lärosäten i framtiden kan bjudas in att delta i Kriterium, vilket är viktigt för att initiativet ska kunna betraktas som nationellt. Här krävs ett solidariskt ansvar bland lärosäten med betydande humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Det ligger också i lärosätenas intresse att stödja en infrastruktur för publicering som främjar såväl öppen tillgång till som en potentiellt ökad synlighet för all humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning i evalueringsmodeller, inklusive modeller som tar hänsyn till kommunikation och genomslag inom det omgivande samhället. Om Kriterium kan resultera i öppen tillgång till ett stort antal vetenskapliga böcker utgivna på svenska förlag eller skriftserier så förefaller kostnaderna för detta i sammanhanget vara relativt modesta. Detta intresse för att främja humanistisk och samhällsvetenskaplig publicering är också något som bör vara viktigt för flera av forsknings-

⁷⁵ Förslag till Stadgar för Kriterium, 2017-09-12, bilaga till Styrgruppsmötet 2017-10-10. Personlig kommunikation med Maja Pelling, 2017-09-25

⁷⁶ De ledamöter i styrgrupp och redaktionsråd som framför allt har en strategisk roll eller deltar i granskning av sakkunniggranskningsprocessen bör kunna utföra dessa uppgifter utan en särskild andel i sin tjänst. Att detta betraktas som acceptabelt får stöd i intervjuerna (Hammar, 2017).

⁷⁷ Förslag till Stadgar för Kriterium, 2017-09-12, bilaga till Styrgruppsmötet 2017-10-10

finansiärerna. Det är rimligt att en ansvarsfördelning kommer till stånd där den ekonomiska insatsen, liksom möjligheten till inflytande, delas mellan lärosäten och nationella forskningsfinansiärer. Detta innebär också en öppning för att bredda inte bara gruppen av lärosäten och förlag som kan bli aktiva inom konsortiet utan att även bjuda in fler finansiärer.

Kriterium behöver ett väl fungerande publiceringssystem. Samarbetet med Ubiquity Press har haft en del barnsjukdomar. De problem som har förekommit behöver lösas så att Kriterium kan erbjuda en god service till alla inblandade aktörer och så att inte personalresurser hos Kriterium i onödan behöver läggas på att agera support och identifiera buggar. Om inte tjänsten kan fås att fungera bättre kan det vara värt att överväga att byta leverantör. Det dyker regelbundet upp nya leverantörer av liknande tjänster, men de är naturligtvis också oöppnade och riskerar att vara behäftade med liknande problem.

Publiceringssystemets kapacitet är också relevant för Kriteriums möjligheter att skala upp verksamheten till att kunna hantera fler manuskript parallellt. För att detta ska fungera behöver publiceringssystemet tillåta ett betydande antal samtida granskningsprocesser. Redaktionsrådet kan också behöva förstärkas framöver om intresset för sakkunniggranskning blir stort. För att detta ska ske krävs förmodligen utökad marknadsföring av Kriterium som idé.

Kommunikation gentemot författare och vetenskapligt ansvariga har framhållits som en av bristerna i det tidiga arbetet med Kriterium. Kriteriums mål innebär att man behöver nå ut till potentiella författare och förlag. Man vill också utgöra en aktör som kan påverka den framtida utvecklingen av den vetenskapliga boken inom humaniora och samhällsvetenskap. I och med att verksamheten konsolideras och givet en starkare ekonomisk bas framöver kan resurserna bättre räcka till för en nödvändig synlighet nationellt i sammanhang där forskare inom relevanta ämnesområden bedriver omvärldsbevakning. Det kan inkludera exempelvis att synas i det redaktionella innehållet i väl spridda publikationer som *Curie* och *Universitetsläraren*, inlägg i ämnesinterna och ämnesövergripande diskussioner om publicering, aktivitet i sociala medier, distribution av reklammaterial vid konferenser och sammankomster och att nå ut till lärosätena via acta-serier, författare/redaktörer och bibliotek. För detta krävs tid från styrgrupps- och redaktionsrådsmedlemmars sida men också professionellt stöd från kommunikatörskompetent personal.

Motstridiga trender och policyer i omvärlden

Internationellt finns gott om exempel på projekt som driver innovativa lösningar som siktar på att skapa ökad tillgång till och hållbara publiceringsmodeller för vetenskapliga böcker inom humaniora och samhällsvetenskap. Kriterium utgör ett bidrag till denna internationella rörelse. Samtidigt är Kriterium intressant i det att pilotprojektet arbetar med flera olika strategier för att legitimera vetenskapliga böcker, med särskilt fokus på monografier. Detta kan delvis spåras till det ”konglomerat av idéer” som nämns som utmärkande för Kriteriums initiering och utveckling i intervjuerna med medlemmar i Kriteriums styrgrupp (Hammar, 2017, s. 5). Sakkunniggranskningen bäddar för legitimitet för de böcker som ges ut med öppen tillgång inom Kriteriums serie, även om det också finns en risk att kraven på öppen tillgång avskräcker vissa förlag från att anlita Kriterium för sina böcker. Sakkunniggransk-

ningen är också central för att stärka den vetenskapliga bokens roll i forskningsevaluering och i olika modeller för resursfördelning genom att anknyta till den i dessa sammanhang viktiga legitimitet som ligger i sakkunniggranskningsprocessen av tidskriftsartiklar och av monografier internationellt. Kriterium anknyter också till en annan internationell trend, nämligen ett ökat samarbete mellan universitetsförlag och universitetsbibliotek. Det bredare samarbetet inom Kriterium, som involverar forskare, lärosäten, forskningsfinansiärer och förlag, hyser god potential för att Kriterium ska bidra med legitimitet till de böcker konsortiet tillgängliggör.

Det finns en viss spänning i argumentationen kring Kriterium, så som den framkommer i intervjuerna, mellan önskan om att värna publiceringstraditioner och önskan om att hitta ett system för att hantera rådande forskningspolitiska spelregler (Hammar, 2017). Å ena sidan lyfts värdet av att det är forskningens villkor som ska styra, vilket inom flera humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen innebär ett behov av den längre text som en monografi erbjuder och inte sällan att forskningen kommuniceras på svenska. Kriterium uppfattas i detta sammanhang som ett forskarstyrt initiativ som kan fungera som en ”motmakt” (Hammar, 20017, s. 9) mot kommersiella aktörer och förmodligen även gentemot politiska aktörer. Samtidigt är Kriterium en reaktion på politiska initiativ men också på vad som uppfattas som ett publiceringslandskap där möjligheterna att få vetenskapliga böcker utgivna av kommersiella aktörer och att därigenom nå ut till en bred läsekrets blir alltmer begränsade.

Min tolkning är att i förlängningen behöver siktet vara inriktat på att Kriterium bidrar till ökad kvalitet i och ökad bred spridning av svensk humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Det forskningspolitiska landskapet utgör en viktig kontext och Kriterium har potential att bidra till att stärka den humanistiska och samhällsvetenskapliga vetenskapliga boken i relation till olika forskningspolitiska initiativ, liksom att påverka hur forskningspolitiken utformas. Grunden för genomslag i dessa frågor måste emellertid vara att den forskning som publiceras i Kriterium håller god kvalitet, vilket är resultatet av en väl genomförd sakkunniggranskningsprocess.

Opublicerade källor

Protokoll och underlag

Actakommitténs mötesprotokoll 2013-11-28

Swedish University Peer Review: ett pilotprojekt om kvalitetsgranskning av vetenskapliga monografier. Förslag till pilotprojekt. Underlag till ACTA-kommittén, Göteborgs universitet, 2014-09-19

Redaktionsrådets mötesprotokoll 2017-04-20

Styrgruppens mötesprotokoll 2014-11-28

Styrgruppens mötesprotokoll 2015-02-27

Styrgruppens mötesprotokoll 2015-06-09

Styrgruppens mötesprotokoll 2015-08-21

Styrgruppens mötesprotokoll 2016-01-26

Styrgruppens mötesprotokoll 2016-10-04

Styrgruppens mötesprotokoll 2017-03-14

Kriteriums framtida organisation: diskussionsunderlag för styrgruppsmöte mars 2017, Bilaga till Styrgruppsmötet 2017-03-14

Förslag till Stadgar för Kriterium, 2017-09-12, bilaga till Styrgruppsmötet 2017-10-10

Förslag till struktur och medlemskap i Kriteriums förlagsgrupp, 2017-09-12, bilaga till Styrgruppsmötet 2017-10-10

Annat skriftligt material

Kommunikationsplan Kriterium, 2016-01-21, Dnr F 2015/62

Brev till Vetenskapsrådet, Riksbankens Jubileumsfond och Kungliga biblioteket, februari 2017, Dnr E2017/98.

Personlig kommunikation

Personlig kommunikation med Katarina Gustafsson, 2017-09-25

Personlig kommunikation med Maja Pelling, 2017-09-25

Personlig kommunikation med Maja Pelling, 2017-10-12

Referenser

- Adema, J. & Ferwerda, E. (2009). Open access for monographs: The quest for a sustainable model to save the endangered scholarly book. *LOGOS*, 20(1-4), 176-183.
- Adema, J. & Rutten P. (2010). *Digital monographs in the humanities and social sciences: Report on user needs*. OAPEN. <https://pureportal.coventry.ac.uk/en/publications/digital-monographs-in-the-humanities-and-social-sciences-report-o-2>
- Adema, J. & Stone, G. (2017). Taking back control: The new university and academic presses that are re-envisioning scholarly publishing. *LSE Impact Blog*, 20 Sept. 2017. <http://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2017/09/20/taking-back-control-the-new-university-and-academic-presses-that-are-re-envisioning-scholarly-publishing/>
- Berggren, C. (2016). *Vetenskaplig publicering: Historik, praktik och etik*. Lund: Studentlitteratur.
- Bernhardsson, K. (2011). *Ny strategi för vetenskaplig bokpublicering vid Lunds universitet*. Lund: Område HT, Lunds universitet.
- Bernhardsson, K. (2015). Open access: Expansion from articles to books? I: J. Björkman & B. Fjæstad (red.), *Thinking ahead: Research, funding and the future: RJ yearbook 2015/2016*. Lund: Makadam. S. 159-170.
- Bernhardsson, K., Eriksson, J., Henning, K., Hertil Lindelöw, C., Lawrence, D., Neidenmark, T., Pelling, M. & Svensson, A. (2013). *A national consortium for open academic books in Sweden*. DOI: 10.3384/liu:diva-94273
- Björkman, J. (2015). Swedish publications in a global world. *Culture Unbound*, 7, 576-587.
- Borghart, P. (2013). A label for peer-reviewed books? Some critical reflections. *Learned Publishing*, 26(3), 167-171.
- Bornmann, L. (2011). Scientific peer review. *Annual Review of Information Science and Technology*, 45, 199-245.
- Collins, E. & Milloy, C. (2016). *OAPEN-UK matched pairs pilot: Final report*. OAPEN-UK. <http://oapen-uk.jiscebooks.org/files/2011/01/OAPEN-UK-matched-pairs-pilot-final-report.pdf>
- Crossick, G. (2016). Monographs and open access. *Insights*, 29(1), 14–19. DOI: <http://doi.org/10.1629/uksg.280>
- Davis, M. A. & Blossey, B. (2011). Edited books: The good, the bad, and the ugly. *The Bulletin of the Ecological Society of America*, 92(3), 247-250.

European Commission (2017). H2020 programme: Guidelines to the rules on open access to scientific publications and open access to research data in Horizon 2020. European Commission, Directorate-General for Research & Innovation.

Eve, M. P. (2014). *Open access in the humanities: Contexts, controversies and the future*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Ferwerda, E., Snijder, R. & Adema, J. (2013). *OAPEN-NL: A project exploring open access monograph publishing in the Netherlands: Final Report*. The Hague: OAPEN Foundation.
<http://www.oapen.nl/images/attachments/article/58/OAPEN-NL-final-report.pdf>

Fry, J. & Talja, S. (2007). The intellectual and social organization of academic fields and the shaping of digital resources. *Journal of Information Science*, 33(2), 115-133.

FWF Der Wissenschaftsfonds (2016). Application guidelines (including checklists) for the Stand-Alone Publications Funding Programme.
https://www.fwf.ac.at/fileadmin/files/Dokumente/Antragstellung/Selbstaendige_Publicationen/pub_application-guidelines.pdf

Glimstedt, A. (2014). Att publicera efter policyn: Ett antal seniora forskares förhållningssätt till open access efter Vetenskapsrådets open access-policy. Borås: Institutionen för Biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås. (Magisteruppsats 2014:7). <http://bada.hb.se/handle/2320/13844>

Hammar, I. (2017). Kriterium: Erfarenheter från pilotfasen.

Hammarfelt, B. (2012). *Following the footnotes: A bibliometric analysis of citation patterns in literary studies*. Uppsala: Uppsala universitet. (Skrifter utgivna vid Inst. För ABM vid Uppsala universitet; 5). Diss.

Hammarfelt, B., Nelhans, G., Eklund, P. & Åström, F. (2016). The heterogeneous landscape of bibliometric indicators: Evaluating models for allocating resources at Swedish universities. *Research Evaluation*, 25(3), 292-305, <https://doi.org/10.1093/reseval/rvv040>

Hammarfelt, B. & Rushforth, A. D. (2017). Indicators as judgment devices: An empirical study of citizen bibliometrics in research evaluation. *Research Evaluation*, 26(3), 169-180.
<https://doi.org/10.1093/reseval/rvx018>

Karpik, L. (2010). *Valuing the unique: The economics of singularities*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Langfeldt, L. & Kyvik, S. (2015). Intrinsic tensions and future challenges of peer review. I: J. Björkman & B. Fjæstad (red.), *Thinking ahead: Research, funding and the future: RJ yearbook 2015/2016*. Lund: Makadam. S. 137-152.

Nelhans, G. & Eklund, P. (2015). *Resursfördelningsmodeller på bibliometrisk grund vid ett urval svenska lärosäten*. (Vetenskap för profession; 30:2015). Borås: Högskolan i Borås.

- Prop. 2008/09:50 (2008). *Ett lyft för forskning och innovation*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Prop. 2012/13:30 (2012). *Forskning och innovation*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Prop. 2016/17:50 (2016). *Kunskap i samverkan: För samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Rapport om open accesspublicering hos fem forskningsfinansiärer: Formas, Forte, Riksbankens Jubileumsfond, Vetenskapsrådet och Östersjöstiftelsen* (2017). Stockholm: Formas, Forte, Riksbankens Jubileumsfond, Vetenskapsrådet och Östersjöstiftelsen.
- Research Information Network (2008). Activities, costs and funding flows in the scholarly communications system in the UK. <http://www.rin.ac.uk/system/files/attachments/Activites-costs-flows-report.pdf>
- Schonfeld, R. C. (2016). A taxonomy of university presses today. *The Scholarly Kitchen*, 13 Oct. 2017. <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2016/10/13/a-taxonomy-of-university-presses-today/>
- Shamash, K. (2016). Article processing charges (APCs) and subscriptions: Monitoring open access costs. Jisc. <https://www.jisc.ac.uk/sites/default/files/apc-and-subscriptions-report.pdf>
- Sivertsen, G. (2016a). Don't let evaluation distort the social sciences and humanities. *Research Professional*. <http://www.researchresearch.com/news/article/?articleId=1362571>
- Sivertsen, G. (2016b). Patterns of internationalization and criteria for research assessment in the social sciences and humanities. *Scientometrics*, 107(2), 357-368.
- Solomon, D. & Björk, B.-C. (2016). Article processing charges for open access publication: The situation for research intensive universities in the USA and Canada. *PeerJ*, 4, e226. DOI:10.7717/peerj.2264
- Suber, P. (2012). *Open access*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Svedjedal, J. (2017). Den öppna vetenskapen och dess fiender. *Respons*, (1), 14-17.
- Tsoukala, V. (2015). *University-based open access publishing: State of play*. SPARC Europe. http://sparceurope.org/wp-content/uploads/2015/12/SE_UPublishing_Report_0315.pdf
- Verleysen, F. T. & Engels, T. C. E. (2013). A label for peer-reviewed books. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 64(2), 428-430.
- Verleysen, F. T. & Engels, T. C. E. (2014). Internationalization of peer reviewed and non-peer reviewed book publications in the social sciences and humanities. *Scientometrics*, 101, 1431-1444.

Vetenskapsrådet (2014). Forskningskvalitetsutvärdering i Sverige: FOKUS. Stockholm: Vetenskapsrådet. <https://publikationer.vr.se/produkt/forskningskvalitetsutvardering-i-sverige-fokus/>

Vetenskapsrådet (2015). Förslag till nationella riktlinjer för öppen tillgång till vetenskaplig information. Stockholm: Vetenskapsrådet. <https://publikationer.vr.se/produkt/forslag-till-nationella-riktlinjer-for-oppen-tillgang-till-vetenskaplig-information/>

Watkinson, C., Welzenbach, R., Hellman, E., Gatti, R. & Sonneberg, K. (2017). *Mapping the free ebook supply chain: Final report to the Andrew W. Mellon Foundation*. University of Michigan. <http://hdl.handle.net/2027.42/137638>

Watson, J. (2016). Book peer review: What it means and why it's important. Bidrag till *Discover the Future of Research*, Wiley Exchanges. <https://hub.wiley.com/community/exchanges/discover/blog/2016/09/21/book-peer-review-what-it-means-and-why-it-s-important?referrer=exchanges>

Whitley, R. (2000). *The intellectual and social organization of the sciences*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.

Östling, J., Bernhardsson, K., Björkman, J. & Olsson, J. (2016). *Kunskapens nya rörelser: Framtidens humanistiska och samhällsvetenskapliga samverkan*. Stockholm: Kungl. Vitterhetsakademien.

Bilaga 1: Aktörer i granskningsarbetet och deras roller⁷⁸

Kriteriums redaktionsråd

Kriteriums redaktionsråd består av ett antal vetenskapliga representanter från olika discipliner och lärosäten. Dessa bedömer i det första steget synopsis och förslaget på vetenskapligt ansvarig, och i det andra steget att granskningen utförts tillfredsställande samt de förändringar i manus som gjorts utifrån granskningen. Redaktionsrådet kan strukturellt jämföras med en lärarförslagsnämnd, där medlemmarna inte själva är sakkunniga på varje enskilt område utan utifrån sin vetenskapliga kompetens kan bedöma om granskningsprocessen har skett på ett tillfredsställande sätt.

Vetenskapligt ansvarig

Varje manus har en vetenskapligt ansvarig. Det kan vara en serieredaktör, vilket det ofta är vid publicering i skriftserie. Det kan också vara en så kallad ad hoc-redaktör, en ämneskunnig person som tilldelas ansvar för ett enskilt manus. Detta är fallet vid förlagspublicering samt i de fall där serieredaktören av någon anledning inte kan fungera som ansvarig. Den vetenskapligt ansvariga har en nyckelroll i arbetet. Hen är ansvarig för att välja sakkunniga granskare, att väga dessa granskares synpunkter mot varandra och att kommunicera med författaren om vad som behöver göras. Den vetenskapligt ansvariga sammanfattar sedan till redaktionsrådet hur granskarnas kommentarer har arbetats in i manus och ger ett omdöme där hen tillstyrker eller avråder publicering i Kriterium.

Den vetenskapligt ansvariga kan delegera praktiska delar av arbetet, exempelvis att ta själva kontakten med granskarna, till någon annan (exempelvis förlaget) men är innehållsmässigt ansvarig.

Granskare

För varje manus utses minst två granskare, som läser manus och ger kommentarer enligt [Kriteriums ramverk](#). Granskningen genomförs som double-blind där författare och granskare är anonyma för varandra eller som single-blind review, vilket innebär att granskaren är anonym för bokens författare, men författarens namn redovisas för granskaren. Granskarna lämnar en bedömning av manus i Kriteriums digitala review-plattform och rekommenderar där om manus behöver genomgå större eller mindre revideringar, alternativt om det inte är lämpligt för publicering. Vid behov kan granskningar ske i flera omgångar.

Skriftserie/förlag

Skriftserien eller förlaget är ansvariga för allt praktiskt arbete med publiceringen av boken: layout, korrekturläsning, tryck (om boken ges ut i tryckt form), distribution och marknadsföring. Det är också de som tar den första kontakten med Kriterium om att få ett manus

⁷⁸ Hämtat från Kriteriums webbplats: <https://www.kriterium.se/site/publish/> (2017-09-18)

granskat. Om manus inte antas av Kriterium, eller om författaren inte kan genomföra de större revisioner som granskarna krävt, kan serien eller förlaget fortfarande ge ut boken, men då utan att den ingår i Kriterium.

Författare

Författaren, - eller när det gäller antologier bokredaktören, - beslutar tillsammans med sin serie eller sitt förlag ifall manus ska lämnas in till Kriterium för granskning. När granskningarna är gjorda genomför författaren förändringar av manus i dialog med den vetenskapligt ansvariga.